

HOOFSTUK 5

GESTALTSPELTERAPIE MET DIE AGGRESSIEWE KIND IN SY MIDDELKINDERJARE

5.1 INLEIDING

In die vorige hoofstukke is die middelkinderjare en aggressiewe gedrag wat by hierdie kinders voorkom, bespreek. Die invloed wat die ouer-kind binding op 'n kind se aggressie en latere ontwikkeling het, is ook uiteengesit. In aansluiting hierby gaan speltherapie met die aggressiewe kind in die middelkinderjare in hierdie hoofstuk bespreek word.

Kinders begin reeds van vroeg af al geselskap geniet, maar op tweejarige ouderdom word die boustene vir latere sosiale ontwaking gelê. (vergelyk Louw et al. 1990:313.) Volgens navorsers is die belangrikste persoon in die baba of kleuter se lewe sy ouers, en dié verhouding skep die konteks vir latere sosiale verhoudings. Die rol van spel in die klein kind se lewe word oorgedra na elke terrein van sy ontwikkeling. Spel neem in die middelkinderjare toe, waar maats 'n al groter rol in die kind se lewe speel.

Wanneer kinders speel, word dit dikwels deur volwassenes as slegs 'n tydverdryf beskou waarmee die kinders hulself besig hou. Spel is egter een van die belangrikste maniere waarop kinders kommunikeer (Orton, 1997:214). Verder is dit ook vir kinders 'n belangrike aktiwiteit waardeur hulle geestelik, liggaamlik, kognitief en sosiaal ontwikkel. In spel hanteer 'n kind angst, spanning, aggressie, verwarring en ander emosionele probleme.

Spel word reeds vanaf Freud (1856-1939) se tyd as dié kommunikasiemiddel met getraumatiseerde kinders in terapie gebruik. (vergelyk Webb, 1991:27.) Wanneer kinders by terapie inskakel, is dit belangrik om eers die kind se spel te verstaan. In hierdie

hoofstuk gaan daar eers op die kind se spel gefokus word en dan na die omskrywing van speltherapie.

Die gestalt word as benadering tydens die studie benut. Om die kind se proses (sy ervaringswêreld) en die metode van toepassing in gestaltspelterapie te begryp, is dit nodig om die veskillende fasette van speltherapie in die praktyk te verstaan. Vervolgens word die belangrikheid van spel vir die kind bespreek.

5.2 BETEKENIS VAN SPEL VIR DIE KIND

Volgens Landreth (1991:7-8) is spel die middelpunt van elke kind se lewe. Spel is spontaan, genotvol, vrywillig en nie-doelwit georiënteerd. Landreth (1991:7) is van mening dat ouers kinders se spel sosiaal-aanvaarbaar wil maak deur spel as werk te definieer. In dié proses leer kinders om spel doelwit-georiënteerd te rig. Die skrywer is veral besorgd oor die persepsie wat ouers oor kinders se spel het. Kinders kry dikwels nie geleentheid om spontaan te speel nie en word gedwing om selfs spel te staak om dit vir die ouers makliker te maak.

Navorsers is van mening dat kinders gebore word om aktief te wees. Kinders is nie gemaak om stil te sit nie. Tog neig vandag se kinders om baie minder aktief te wees as in vorige geslagte. Televisie kyk en ure voor die rekenaar het feitlik 'n "nasionale sport" geword. En dit bring mee dat kinders minder speel en meer geneig is om gefrustreerd te raak. As kinders aanvoel dat hul ouers nie tyd vir hulle het nie of dat hulle in die pad is, kan hulle reageer deur stout te wees (vergeelyk paragraaf 4.6). Ouers moet dus hul kind aanmoedig om te speel en saam met die kind speel. Dit is veral belangrik vir die skoolgaande kind wat moet leer om met maats oor die weg te kom.

Spel is dikwels vir die ouer 'n aanduiding van hoe die kind oor sekere sake voel, hoe hy sekere gebeure en situasies beleef en verwerk (Maree, 1989:118). Kinders het nodig om te speel volgens van Wyk (1974:2) aangesien die kind se spel deel raak van sy daaglikse lewe en 'n kommunikasiemiddel vir die kind is. Met ander woorde, die kind se spel is sy

betekenisvolste dialoog met die wêreld. In spel openbaar die kind dus sy unieke persoonlikheidsamestelling, sy behoeftes en wense, en vorm só sy eie konsep van die wêreld. Indien die kind in die middelkinderjare nie aan spel blootgestel is nie, kan die kind dus nie voorberei wees vir sinvolle deelname in sy latere volwasse lewe nie. Dit blyk dus dat spel vir die kind 'n fisieke, emosionele en intellektuele betekenis het.

Vervolgens word die doel, waarde en funksie van spel bespreek.

5.3 DOEL EN WAARDE VAN SPEL IN DIE MIDDELKINDERJARE

Spel is 'n onlosmaaklike deel van elke kind se lewe. Deur spel leer die kind sy wêreld ken. Vir Gordon en Browne (1989:323) is spel: “...*how children reconstruct their world in order to understand and master it*”. Spel help dus die kind om probleme uit te sorteer.

Alle kinders voel die een of ander tyd magteloos om hul eie lewens te beheer. Deur spel, byvoorbeeld in sprokiesverhale, verander die helde die noodlot en bring 'n boodskap van die goeie wat oor die slegte triomfeer. (vergelyk Van Wyk, 1974:73 en Hostler, 1992:10.) Spel verskaf mag aan die kind. Navorsers stem saam met die vorige skrywers dat spel, soos sprokiesverhale en fantasie, dikwels bekende emosies by die kind uitlok. Spel help kinders om hul eie gevoelens te verstaan en te weet dat daar ander kinders is wat net soos hulle voel. Die kind word ook toegelaat om sy standpunte te stel en dinge te laat gebeur soos hy hulle graag sou wou laat gebeur, en omstandighede en die verloop van gebeure te manipuleer. Dit blyk dat sprokiesverhale en fantasie vir die kind 'n terapeutiese en opvoedkundige waarde inhou.

Die kind in die middelkinderjare se kognitiewe ontwikkeling is ordelik, gestruktureerd en logies. (vergelyk Hughes, 1991:98 en paragraaf 2.2.2.1.) Daarom is die kind in die middelkinderjare se spel meer realisties en meer reëls-georiënteerd as die van die voorskoolse kind. Spel in die middelkinderjare skep dus orde in die kind se wêreld.

Volgens Hughes (1991:98) ontwikkel die kind in die middelkinderjare se fisieke, emosionele en intellektuele vermoëns meer indien die kind aan spel blootgestel word. Dit

stel die kind ook in staat om hierdie ervarings te verwerk tot gedragspatrone wat aan die kind 'n verwysingsraamwerk vir toekomstige ervarings verskaf.

Spel in die middelkinderjare het dus ten doel om te kommunikeer, want slegs deur te kommunikeer kan die kind deur sy maats aanvaar word en 'n gevoel van “behoort aan” ervaar. Hierdie gevoel van “behoort aan” is van primêre belang in die middelkinderjare (vergelyk paragraaf 2.2.5.1). Spel verrig 'n belangrike funksie in die voltrekking van die kind se psigiese lewe. Spel kan ook met die totaliteit van die kind se ontwikkelingsaspekte in verband gebring word. Vervolgens word die funksies van spel in die middelkinderjare bespreek.

5.3.1 Funksie van spel

Die funksie van spel in die middelkinderjare soos saamgevat uit die werk van Louw et al. (1990:317-318); Hildebrand (1991:371); Hostler (1992:10) en O'Conner (1991:7-9) word soos volg bespreek:

- **Liggaamlike en kognitiewe ontwikkeling:** Deur middel van spel leer die kind om probleemoplossende vaardighede in te oefen sodat hy beter toegerus is om werklike probleme te hanteer. Die kind bemeester nuwe vaardighede en leer om sy liggaam te beheer. O'Conner (1991:7) konstateer dat die kind veral genot daaruit put om fisiese aktiwiteite te kan bemeester. Spel in die middelkinderjare bied die kind die geleentheid om sy nuwe omgewing (skool en maats) te eksploreer. Deur spel is die kind se kognitiewe ontwikkeling meer gevorderd as dié van die voorskoolse kind deurdad sy denk-en redenasievermoë sowel as sy perseptuele en probleemoplossende vermoë verbeter het (vergelyk paragraaf 2.2.2.1).
- **Sosiale ontwikkeling:** Om te speel met ander kinders in die skool leer die kind sosiaal-aanvaarbare gedrag aan. Die kind in die middelkinderjare is die grootste gedeelte van sy dag by die skool. Hy word aan sosialisering blootgestel. Kinders kan baie onverdraagsaam teenoor mekaar wees. Die kind leer dus om by ander aan te pas

en aanvaar te word. Kompetierende spel volgens reëls word al hoe belangriker soos die kind ontwikkel.

- **Emosionele ontwikkeling:** Volgens Fein (in Louw et al., 1990:318) en Hostler (1992:10) bevorder spel die kind se emosionele welsyn en ontwikkeling omdat dit genot verskaf, 'n gevoel van bemeestering, die identifisering en uitdrukking van gevoelens bevorder en in hierdie opsig selfs 'n terapeutiese funksie kan verrig. Dit open 'n wêreld van pret, humor en kreatiwiteit vir die kind. Spel tydens die middelkinderjare help die kind om te eksperimenteer met skeiding vanaf sy versorgers. Die voorskoolse kind se binding is nog sterker met sy ouers as die kind in die middelkinderjare. Die skoolgaande kind leer om meer dikwels van die huis af weg te gaan speel. (vergelyk O'Connor, 1991:8.) Spel berei dus die ouer kind vir emosionele losmaking van sy ouers op sekere terreine voor. Die kind moet gevoelens ten opsigte van wen- en verloor situasies leer ken en hanteer.
- **Ontwikkeling van die selfkonsep:** Tydens spel ontdek die kind homself feitlik in alle opsigte. Deur met maats te speel, leer die kind om oorwinning en sukses te behaal. Hy leer om met ander te identifiseer en leer sy vaardighede en swakhede deur middel van voortdurende selfevaluering ken. Indien die skoolgaande kind se maats 'n negatiewe uitwerking op hom het, kan dit negatiewe gevolge vir sy sosiale ontwikkeling hê, sowel as gepaardgaande negatiewe gevoelens oor homself. Aggressiewe gedrag kan dus 'n wapen word om homself te beskerm (vergelyk paragraaf 2.2.5.3 en paragraaf 3.3.3).

Spel is dus onontbeerlik in die ontwikkeling van die kind gedurende die verskillende ontwikkelingsfases. Dit is daarom noodsaaklik dat ouers reeds van vroeg af met hul babas of kinders moet speel en die kind ook sodoende leer speel om die bogenoemde vaardighede te ontwikkel. Omdat spel die natuurlike kommunikasiemedium van die kind is, word spel ook as terapeutiese medium benut. Wanneer kinders gedragsprobleme, soos aggressiewe gedrag openbaar, kan spel in terapie as medium benut word om die kind te

begelei tot die herbeleving van negatiewe belewenisse en aanleer van positiewe gedrag. Spel dien dus as medium vir die verligting van emosionele- en gedragstoornisse.

5.3.2 Funksie van spel in terapie

Spel is 'n belangrike hulpmiddel vir die vestiging van 'n terapeutiese verhouding (Orton, 1997:221). Dit kan vir eksplorاسie, evaluering en assessering benut word. Die wyse waarop die kind speelmateriaal gebruik tydens sy ontmoeting met die terapeut kan reeds belangrike inligting verskaf. Orton (1997:222-224); Landreth (1991:10); Porter (1983:206-210) en Hostler (1992:10) noem die volgende funksies van spel in terapie:

- **Bou van 'n verhouding:** Spel voorsien vir die kind 'n bekende medium waardeur hy homself aan die terapeut kan bekendstel. Die terapeut benut ook sekere speltegnieke om doelbewus met die kind 'n vertrouensverhouding te bou.
- **Gevoelsontlading:** Spel is 'n effektiewe medium om weerstand te hanteer, veral by aggressiewe kinders (vergelyk paragraaf 3.6.3). Die kind kry geleentheid om sy gevoelens te verbaliseer en om sy aggressie op te los. Die kind word dus bemagtig om die struikelblokke in sy lewe te oorkom. In die speelkamer, in die teenwoordigheid en met behulp van die terapeut, is dit vir die kind veilig om gevoelens te ontlaai. Spel bied geleentheid vir die kind om gevoelens soos aggressie te ontlaai. (vergelyk West, 1992:11 en Orton, 1997:222.)
- **Kommunikasie:** Spel bevorder wedersydse kommunikasie tussen die terapeut en die kind. Deur middel van spel kan die kind probleemsituasies, wat hy nie verbaal kan uitdruk nie, uitspeel en met behulp van simbole uiting daaraan gee. Spel word dus benut om te assesser en makliker te kommunikeer. Die aggressiewe kind sukkel om sy gevoelens te verbaliseer en word gekenmerk deur negatiewe kommunikasiepatrone (vergelyk paragraaf 3.4). Deur middel van spel in terapie kan die kind veilig voel om te kommunikeer en spel bied 'n geleentheid vir die ontlading van gevoelens. Die kind kan dus sy aggressiewe gevoelens deur middel

van spel uitdruk en organiseer. Sodoende word 'n gevoel van beheer en bemeestering deur die kind ervaar.

- Emosionele groei: Die kind leer in terapie om homself te aanvaar. Spel bevorder selfvertroue, en fasiliteer en integreer motoriese-, kognitiewe-, verbeeldings-, kreatiewe- en sosiale gedrag en ontwikkeling. Hierdie beheer gee vir die kind geloof en vertroue in sy eie vermoëns. Die kind leer dus om self verantwoordelikheid vir sy ontwikkeling te neem.

Die funksies van spel blyk die aggressiewe kind se behoefte aan erkenning, begrip, beheer, ondersteuning, aanvaarding en vertroue aan te spreek. Spel is vir die aggressiewe kind van groot waarde deurdat die kind leer om sy omgewing te beheer deur sy spel. Die kind gebruik toenemend sy verbeelding, maak keuses en neem besluite. Spel verskaf genot en 'n uitlaatklep vir spanning.

Samevattend noem West (1996:13) dat spel vir die kind 'n brug tussen fantasie en realiteit is. Oaklander (in West, 1996:13) verduidelik dat spel kinders leer om hul wêreld te ontdek wanneer sy verduidelik: *“ Play is therefore essential for healthy development. For children, play is serious, purposeful business through which they develop mentally, physically, and socially. Play is the child’s form of self-therapy through which confusions, anxieties and conflicts are often worked through. Through the safety of play children can try out their own ways of being. Play performs a vital function for the child. It is far more than just the frivolous, lighthearted, pleasurable activity than adults make of it. Play also serves as a symbolic language... Children experience much that they cannot as yet express in language, and so they use play to formulate and assimilate what they experience ”.*

Spel bied dus 'n geleentheid vir die kind om in homself te glo. Spel kan as 'n veilige oefengeleentheid binne 'n beskermende wêreld benut word waartydens die kind uiting aan sy gevoelens kan gee wat vir hom verligting bring. Spel dien as aanknopingspunt tussen die kind en terapeut, en skep 'n forum waarbinne die kind kan kommunikeer. Deur

middel van speltherapie kry die kind geleentheid om weer in beheer van sy situasie te kom. Dit is voor die handliggend dat speltherapie vir die aggressiewe kind noodsaaklik is. Vir die aggressiewe kind is spel die mees geskikte vorm van hulp. Deur spel word die kind in sy eie wêreld ontmoet, met ander woorde waar hy homself kan wees.

5.4 OMSKRYWING VAN SPELTERAPIE

Volgens Webb (1991:27) is speltherapie 'n psigoterapeutiese metode wat op psigodinamiese en ontwikkelingsbeginsels gebaseer is, wat ten doel het om die emosionele nood van jong kinders te help verlig deur die benutting van 'n verskeidenheid verbeeldingryke en ekspressiewe spel materiaal soos handpoppe, poppe, klei, bordspeletjies, kunsmateriaal en miniatuurvoorwerpe. Deur middel van speltherapie word die kind dus in kontak met sy gevoelens gebring, ten einde hom te help om weer beheer oor sy lewe te verkry.

Volgens Axline (in West, 1996:15) kan speltherapie op die volgende feit gebaseer word: *"Play is the child's natural medium of self-expression. It is a opportunity which is given to the child to 'play-out' his feelings and problems, just as in certain types of adult therapy, an individual 'talks' out his difficulties"*. Spel bied dus vir die kind die geleentheid om uitdrukking te gee aan wat hy voel en dink. Speltherapie is dus ook 'n unieke wyse waarbinne die kind "ontmoet" kan word. Hierdie kommunikasiewyse van die kind behoort tot sy maksimum benut te word tydens terapie.

Volgens navorser het die aggressiewe kind speltherapie nodig omdat elke kind as 'n geheel funksioneer. Indien die kind beheer oor sy lewe verloor, kan hy nie as 'n geheel funksioneer nie. Vir die doeleindes van die studie word die gestaltbenadering as basis vir die navorsing benut. In hierdie studie word die basiese beginsels van die gestaltbenadering tydens terapie met die aggressiewe laerskoolkind benut. Dié beginsels hou verband met die gesonde psigiese groei en ontwikkeling van die aggressiewe kind in die middelkinderjare. Vervolgens geniet die beginsels van speltherapie vanuit die gestaltbenadering aandag.

5.5 BEGINSELS IN SPELTERAPIE VANUIT DIE GESTALTBEADERING MET DIE AGGRESSIEWE KIND IN SY MIDDELKINDERJARE

Speltherapie vanuit die gestaltbenadering het spesifiek ten doel om die kind op te bou en te bemagtig, om met sy innerlike kontak te maak en om die realiteite in sy lewe te hanteer. Sodoende kry die kind die geleentheid om van sy interaksies met homself, ander en sy omgewing bewus te word. Die kind leer verantwoordelikheid aan en hy eksperimenteer met nuwe gedrag. Om kontakmaking met die aggressiewe kind te bewerkstellig, word die beginsels van die gestaltbenadering wat in speltherapie benut is, vervolgens bespreek.

5.5.1 Holistiese beskouing

Perls beskou die mens as 'n geïntegreerde organisme wat altyd as 'n eenheid funksioneer (Aronstam, 1989:633). Holisme verwys dus na die totaliteit van die mens, wat aspekte soos emosies, liggaam, denke, persepsies en psige insluit. Alhoewel die mens altyd as 'n eenheid funksioneer, kan hy nie sonder sy omgewing bestaan nie en is altyd in kontak daarmee. (vergelyk Aronstam, 1989:633 en Congress, 1995:118.)

Die waarde van interaksie of positiewe binding tussen ouer en kind blyk dus duidelik te wees, aangesien die mens sy sosiale omgewing nodig het vir die vervulling van liefde, vriendskap, binding en ander sosiale behoeftes. Indien hierdie omgewing nie beantwoord aan die ouer of kind se behoeftes nie, ontstaan 'n wanbalans wat negatiewe emosies prikkel, soos konflik, frustrasies, aggressie en depressie as gevolg van die persoon se belewenis van onregverdigheid en wanbegrip vanuit sy omgewing. Omdat die kind 'n holistiese wese is, beïnvloed sy liggaamlike, emosionele, sosiale en geestelike ervaring, taal, denke en gedrag sy ontwikkeling. Hierdie aspekte moet dus aangespreek word om die kind se ontwikkeling te verbeter. Die aggressiewe kind word dus bemagtig om as 'n holistiese geheel te funksioneer. Hiervoor is die proses van homeostase nodig.

5.5.2 Homeostase/ Selfregulering

Die gesonde organisme funksioneer as 'n eenheid binne homself en met sy omgewing, en is selfregulerend. Die proses waardeur hierdie regulering plaasvind, noem Perls homeostase (Aronstam, 1989:633). Die aggressiewe kind in terapie streef na die bevrediging van sy fisiese, emosionele, sosiale, kognitiewe en intellektuele behoeftes, ten einde 'n balans of ewililibrium te bereik. Deur middel van homeostase is die kind dus in staat om van enige fisiese, psigiese en sosiale wanbalans (onbevredigende behoeftes) bewus te raak en dit deur selfregulering te herstel.

Die bevrediging van behoeftes en die ontwikkeling van homeostase verloop volgens Aronstam (1989:633), Hamilton (1997:57), Frankl (1984:44) en Oaklander (1993:283) in 'n proses. Sodra een fase van die proses voltooi is, kom die volgende belangrike behoefte of wanbalans op die voorgrond, wat bevredig en hanteer moet word. Die waarde en die belangrikheid van die gesonde verloop of ontwikkeling van homeostase, word soos volg deur Oaklander (1993:283) onderstreep: *“As each need surfaces and is met without hindrance, not only does the child achieve homeostasis and balance, but he or she also gains new levels of growth and development”*. Schoeman (1996:35) stem saam met die vorige skrywer dat die kind se behoeftes altyd eerste in terapie gestel moet word.

Die aggressiewe kind in die middelkinderjare het 'n gebrek aan selfregulerende gedrag en dit gee dikwels tot onvervulde behoeftes aanleiding (vergelyk paragraaf 3.3.1). Onvervulde behoeftes gee aanleiding tot onvoltooidhede (Frankl, 1984:44). Navorser meen dat die aggressiewe kind bemaagtig moet word om selfregulerend op te tree en bewus gemaak moet word met behulp van die beskikbare hulpbronne in die omgewing, ten einde homeostase in stand te hou. Homeostase vind plaas wanneer behoeftes die figuurgrond word, sodat bevrediging kan plaasvind.

5.5.3 Figuurgrond en onvoltooidhede

Verskeie skrywers (Aronstam, 1989:631; Thompson & Rudolph, 1992:111; Oaklander, 1993:238 en Hamilton, 1997:27) maak melding van die mens se figuurgrond. Die “figuur” word beskou as dit wat op daardie oomblik die betekenisvolste vir die persoon is, met ander woorde, dit wat die persoon se aandag die meeste trek. Die “grond” word beskou as dit wat in die agtergrond gebeur. Sodra die behoefte bevredig is en die gestalt voltooi is, verdwyn die “figuur” weer, met ander woorde dit word deel van die agtergrond en daar kom ‘n nuwe behoefte na die voorgrond. Die proses van figuuragtergrond-interaksie is voortdurend aan die gang.

Terapie fokus op die onvoltooidhede in ‘n persoon se lewe, deur die verwronge of die onderbreekte dele in die vorming van ‘n betekenisvolle figuurgrond-ervaring te verwyder. Alle persone kan ‘n mate van onvoltooidheid hanteer, maar wanneer hierdie onderbrekings aanhoudend of oorweldigend word, kan dit ‘n mens se funksionering negatief beïnvloed. Onvoltooidhede en vorige onvervulde behoeftes mag die oorsaak wees van die kind se aggressiewe gedrag.

Met behulp van die intervensieprogram moet die aggressiewe kind en sy ouer(s) gelei word om onvoltooidhede na die figuurgrond te bring, sodat voltooiing van die gestalt kan plaasvind. Die natuurlike proses moet dus gefasiliteer word. Hierdeur sal die aggressie van die kind verminder word, en die binding tussen ouer en kind positief beïnvloed word.

5.5.4 Die kontakgrens

Alhoewel die kind in kontak met sy omgewing gesien moet word, besit hy egter ook grense wat hom van sy omgewing skei. Hamilton (1997:56) omskryf kontakgrens soos volg: “*Contact boundary is the meeting place of the known and the unknown. It is where energy is shared, and movement toward a new awareness occurs*”. Die kontakgrens is dus nodig om te verhoed dat die kind sy identiteit verloor (Aronstam, 1989:634). ‘n

Kontakgrens is ook nodig dat die kind nog bewus moet wees van wie hy is en nie in samevloeiing met 'n ander persoon moet wees nie.

Die mens kan so rigied word volgens Thompson & Rudolph (1992:111) dat hulle hulle afsluit van ander of van bronne in die omgewing. Oaklander (1993:284) konstateer in hierdie verband: *“In order to avoid rejection, abandonment, and to gain approval, children may manifest many behavioural manifestations and symptoms that keep them from engaging in healthy contact with other children”*. Die aggressiewe kind in die middelkinderjare maak van gedragsmanifestasies, soos projeksies en ontkenning gebruik, ten einde kontak met die wêreld te vermy en hulself te beskerm. (vergelyk Frankl, 1984:43 en paragraaf 3.4.) Vir die doeleindes van die studie is die aggressiewe kind tydens spel terapie bemagtig om kontak met sy aggressiewe gevoelens te maak ten einde aggressiewe gedrag te verminder en positiewe ouer-kind verhouding te bevorder. Bewustheid van en kontak met homself en ander bring dus verandering en genesing mee. Kontakgrensversteurings verhoed dat die aggressiewe kind se onvoltooidhede voltooi word.

5.5.5 Kontakgrensversteurings

Die aggressiewe kind, om te oorleef en om homself te beskerm, inhibeer, blokkeer, onderdruk en beperk verskeie aspekte van die organisme: die sintuie, die liggaam, emosies en intellek (vergelyk paragraaf 3.4.1). Hierdie beperkinge word kontakgrensversteurings en veroorsaak onderbreking van die natuurlike, gesonde proses van organismiese selfregulering (Oaklander, 1994:144). Die aggressiewe kind is dus nie meer in staat om 'n goeie balans tussen homself en die wêreld te handhaaf nie.

Volgens navorser bied die aggressiewe kind in die middelkinderjare weerstand teen kontak, ten einde pyn te vermy. Die gevolg hiervan is dat verdedigingsmeganismes aangewend word om te verhoed dat die hede ten volle en realisties ervaar word. Behoeftbevreëdiging vind nie plaas nie, aggressiewe gedrag word geopenbaar en die

ouer-kind binding lei gevolglik skade. Aggressie kan ook as verdedigingsmeganisme aangewend word om ander van die kind af weg te hou —dus om homself te beskerm. Die aggressiewe kind kan die volgende verdedigingsmeganismes of kontakgrensversteurings aanwend om kontak te vermy, naamlik retrofleksie, defleksie, samevloeiing, projeksie en introjeksie. Die skrywers Oaklander (1994:144-145); Aronstam (1989:638); Clarkson (1989:51-53) en Thompson & Rudolph (1992:112) se menings is aanvullend tot mekaar en sien soos volg daarna uit:

- **Retrofleksie:** Sekere kinders sal aan hulself doen wat hulle aan ander sou wou doen – retroflekkeer. Aggressie en haat word dikwels geretroflekkeer deur die volgende gedrag, byvoorbeeld “...ek wil die ander persoon slaan, nou “slaan” ek myself deur nie te eet, slaap of sosiaal te wees nie” (Aronstam, 1989:638). Die kind in die middelkinderjare het ‘n behoefte aan “behoort aan”. Die aggressiewe kind kan moontlik woede en hartseer reflekteer, omdat hy nie deur sy maats of ouers aanvaar word nie.
- **Defleksie:** Die aggressiewe kind kan ook sy gevoelens uitreageer (deflekkeer) deur van die werklike gevoelens van hartseer of woede weg te draai. Hy maak die situasie dus sagter en meer aanvaarbaar. Ander kinders sal weer pynlike emosies vermy deur byvoorbeeld dagdromery. Hierdie kontakgrensversteurings kan dus die aggressiewe kind se gesonde kontak met die self en die omgewing negatief beïnvloed.
- **Samevloeiing:** Die kind ervaar geen grense tussen hom en die omgewing nie. Hy kan nie onderskei waar hy eindig en ander begin nie. Dit verhoed die ontwikkeling van goeie kontak met ander. (vergelyk Aronstam,1989:638 en Clarkson,1989:55.) Volgens navorser is samevloeiing algemeen by kinders wat probleme het om hul eie grense vas te stel. Die kind se binding met die moeder en die stryd om te skei en te individualiseer is ‘n lewenslange proses. Sou die kind deur sy ouers verwerp word, is hierdie stryd om skeiding vol angst vir die kind. Die self is so broos dat hierdie kind voortdurend versekering soek vir sy bestaan. (vergelyk Oaklander,1994:145.)

Gesonde kontak tussen ouer en kind is dus 'n vorm van natuurlike en gesonde samevloeiing van energie. Samevloeiing word in die studie benut om aggressie by die kind te verminder en die binding tussen ouer en kind te versterk. Die navorser benut juis samevloeiing met die kind se proses tydens die terapieessies. Die aggressiewe kind mag soveel weerstand bied teen enige vorm van samevloeiing – selfs ook positief, dat dié kontakgrensversteuring die ouer-kind binding negatief beïnvloed.

- **Projeksie:** Dit is die neiging om die omgewing verantwoordelik te hou vir wat in die self ontstaan. Hier moet onderskei word tussen aannames wat op feite en aannames wat op fantasieë gebaseer is. Deur projeksie onteien die individu nie net sy impulse nie, maar ook die dele van homself waar die impulse ontstaan. Die teenpool is toeëiening as die individu die geprojekteerde aspekte kan herken en as sy eie aanvaar (Aronstam, 1989:638). Projeksie is 'n tipiese wyse wat kinders het om hulle eie ervarings te ontken. Navorser is van mening dat die aggressiewe kind dikwels van projeksies gebruik maak, omdat aggressiewe gedrag in skoolverband onaanvaarbaar is. Die kind sal leuens vertel en ontken omdat hy min egokragte het om verantwoordelikheid vir sy gedrag te aanvaar. Hy blameer ander. Die kind doen dit deur sy eie gevoelens op ander te projekteer omdat dit te pynlik is om hierdie gevoelens te besit:” My pa is baie kwaad vir my” is makliker as “ Ek is baie kwaad vir my pa” (Oaklander, 1994: 145).

In speltherapie maak die terapeut juis van projeksie as tegniek gebruik om die kind te help om met behulp van spelmediums sy belewenisse en gevoelens te kommunikeer.

Schoeman (1996a:67) konstateer dat met behulp van projeksies in terapie, die kind sy eie vermoëns en potensiaal benut tot probleemoplossing. Wanneer die kind goeie en slegte eienskappe projekteer, is die kind besig om te groei. Projeksie word dus benut om die aggressiewe kind te bemagtig om in homself te glo en sy gedrag aanvaarbaar vir sy ouer(s) te maak, sodat die ouer-kind verhouding weer positief sal wees.

- **Introjeksie:** Volgens Aronstam (1989:638) is introjeksie die proses waardeur die individu inhoude kritiekloos vanuit sy omgewing opneem en deel van homself maak. Hierdie geïntrojekteerde inhoude (soos waardes, norme, eise) is gewoonlik nie werklik deur die individu geassimileer nie. Die individu se omgewing moet dan ook konstant bly, anders is hy vatbaar vir spanning. Die teenpool van introjeksie is assimilasië waardeur die individu dit wat hy van die omgewing ontvang, verwerk en werklik deelmaak van homself. Introjeksie speel 'n belangrike rol in die groei en ontwikkeling van die kind.

Navorsers is van mening dat ouers van opvoedingsfoute bewus moet wees om sodoende negatiewe introjekte te vermy (vergelyk paragraaf 4.7). Introjekte is boodskappe van die self en om in die wêreld-te-wees wat kinders van hulself inkorporeer. 'n Kind het nie die volwasseheid om te diskrimineer nie en glo enigiets wat hy van homself hoor. Baie van hierdie boodskappe word verkeerd deur die kind geïnterpreteer en versteur die gesonde ontwikkeling van die kind. Die kind hoor indirek hy is lui, dom en glo dit. Hierdie introjeksie vernietig sy gevoel van die self, sy selfbeeld en selfagting (Oaklander, 1994: 145). Laasgenoemde gevoelens van die kind dra volgens navorsers tot aggressie by die kind by. Omdat die laerskoolkind aanvaar wil word, speel sy selfkonsep 'n belangrike rol in sy ontwikkeling (vergelyk paragraaf 2.2.5.3). Ouers moet dus meer bewus wees van opvoedingsfoute soos introjekte, sodat die kind goed kan voel oor homself en sy binding met sy ouer as positief beleef.

5.5.6 Bewustheid

Bewustheid is noodsaaklik vir gesonde interpersoonlike funksionering van die kind. (vergelyk Schoeman, 1996:30; Aronstam, 1989:639 en Hamilton, 1997:45.)

Bewustheid is volgens Yontef (in Schoeman, 1996:30) 'n vorm van ervaring; 'n proses van 'in kontak wees' met die self en die omgewing. Bewustheid van die self sluit volgens Oaklander (1993:285) die volgende in: wie die kind is, hoe hy voel, waarvan hy hou en nie hou nie, wat sy behoeftes is, wat hy wil doen en hoe hy dit gaan doen. Bewustheid is

dus 'n wyse waarop die kind sy mees dominante behoeftes kan identifiseer en daarvan bewus kan word.

In terapie is dit veral die terapeut se taak om die kind van sy gevoelens bewus te laat word, die gevoelens te laat besit en beleef ten einde daardeur te werk sodat hy sy gedrag wat ontstaan het as gevolg van hierdie onbewuste gevoelens positief verander.

Volgens Thompson & Rudolph (1992:110) het Perls geglo dat bewustheid opsigself terapeuties kan wees. Met volle bewustheid ontwikkel 'n toestand van organismiese selfregulering en die totale persoon neem oor.

Soos die kind van homself bewus word in terapie, raak hy byvoorbeeld van sy aggressiewe gevoelens en gedrag bewus en die invloed van aggressie op al die aspekte van hom as mens. Hy vind dan uit dat hy keuses moet maak en sal daarmee eksperimenteer. As die terapeut die kind kan help om meer bewus te word van wat hy doen en hoe hy dit doen, kan die kind dan keuses hê om verandering te maak ten einde aggressiewe gevoelens en gedrag op 'n sosiaal aanvaarbare wyse, deur middel van positiewe alternatiewe gedrag te hanteer.

5.5.7 Polariteite

Volgens die gestaltbenadering bestaan die persoonlikheid uit polariteite of "splits". Gestaltherapie is daarop gerig om die polariteite te integreer, ten einde die mens beter te laat funksioneer en te verseker dat elke deel van die polariteit sy plek in 'n goed-geïntegreerde persoonlikheid vind (Thompson & Rudolph, 1992:117). Voorbeelde van polariteite vir die doeleindes van die studie word in paragraaf 5.7 bespreek. Hamilton (1997:64) het die doel van polariteite soos volg uiteengesit: "*Polarities offer the opportunity to explore the other, less natural, less wellknown parts of ourselves. Exploration of polarities can widen and deepen understanding and awareness*".

Volgens Schoeman (1996:27) is 'n kind bang vir teenstellings in die lewe, omdat hy nie verstaan hoe hy vir een persoon (ma of pa) lief kan wees, maar soms ook kan haat nie (liefde kan betoon, maar ook uiters aggressief optree nie). 'n Kind funksioneer in terme van teenoorgesteldes (polariteite) soos liefde en haat. Dit is die taak van die spelterapeut om die kind tot insig en aanvaarding van die normale teenoorgesteldes te lei wat ervaar word. Insig in polariteite stel die kind in staat om die positiewe en negatiewe aspekte van die lewe te aanvaar, te hanteer en as 'n geïntegreerde wese te ontwikkel. Die benutting van polariteite in die studie sal beslis tot die ontwikkeling en groei van die aggressiewe kind in die middelkinderjare en die ouer-kind binding bydra.

Die kind word as gevolg van verskeie redes, hetsy bewustelik of onbewustelik, aan pynvolle ervarings blootgestel. Hierdie belewing van pynvolle ervarings het nie net die afsluiting van negatiewe emosies tot gevolg nie, maar die positiewe emosies word ook in die proses verberg (Venter & Schoeman, 1999:322). Navorser is van mening dat die kind sy aggressie gebruik om homself teen verdere pynlike ervarings te beskerm. As gevolg van die beskerming gee dit tot die verbreking van kontak met homself, ander en die omgewing aanleiding. Die beginsels van die gestaltbenadering kan suksesvol in die studie toegepas word om die aggressiewe kind tot bewusmaking van sy gevoelens te lei. Om die kind van sy gevoelens bewus te maak word sekere vorme van spel onderskei om met die kind op verskillende maniere kontak te maak. Die vorme van spel word vervolgens bespreek.

5.6 VORME VAN SPEL WAT IN TERAPIE BENUT WORD

Navorser is van mening dat verskillende soorte spel by verskillende ontwikkelingsfasies voorkom. Mildred Parten (in Louw, et al., 1990:314) het reeds so vroeg as 1932 al die spel van kinders dopgehou. Sosiale spel neem toe hoe ouer die kind word. Sosiale patrone word veral in die middelkinderjare gevestig (vergeelyk paragraaf 2.2.5). Sosiale deelname neem toe omdat maats en die skool 'n belangrike rol in hierdie lewensfase van die kind speel. Die kind het 'n behoefte aan "behoort aan", en vrees verwerping en eensaamheid. Die nodige leiding van sy opvoeders speel dus hier 'n belangrike rol.

Volgens Du Toit & Kruger (1991:127) begin die kind in die middelkinderjare se waarneming van mense verander. Die kind ontwikkel 'n sensitieweit teenoor ander. Die kind in die middelkinderjare se spel is meer georganiseerd. Spel is nodig vir die kind om homself, ander en die nuwe omgewing te eksperimenteer. Louw et al. (1990:332) konstateer dat 'n afname in egosentrisme in die middelkinderjare waargeneem word. Skoolgaande kinders kommunikeer met mekaar tydens hulle spel. Die soort spel verander egter ook en simboliese spel word deur speletjies met reëls vervang.

Navorsers is van mening dat die kind in die middelkinderjare bewus word dat sy maats hom waarneem en dat hulle op grond van hul waarnemings afleidings maak wat hulle optrede teenoor mekaar kan beïnvloed (vergelyk paragraaf 2.2.5.1). Indien die kind dus onaanvaarbare gedrag soos aggressie openbaar, ontlok die kind negatiewe reaksies van ander. Dit blyk dat die kind in die middelkinderjare meer bewus is van sy spel, omdat hy sekere reaksies van ander kan ontlok.

Sekere vorme van spel word doelbewus tydens terapie aangewend om kontak met die aggressiewe kind in die middelkinderjare te maak. Daar word egter vir die doel van die studie onderskei tussen vyf vorme van spel. Van der Merwe (1996:12-13); Porter (1983:216) en Thompson & Rudolph (2000:387) onderskei tussen die volgende vorme van spel, naamlik ontspanningspel, assesseringspel, gedramatiseerde spel, skeppende spel en bibliospel. Die doel van hierdie verskillende vorme en die hulpmiddels wat tydens die aanwending van hierdie vorme aangewend word, word vervolgens bespreek.

5.6.1 Ontspanningspel

Die doel van die spel is om 'n rustige atmosfeer vir die kind te skep vir die bou van 'n terapeutiese verhouding. Ontspanningspel help die aggressiewe kind om vertroue in die terapeut te bou omdat die spel nie bedreigend is nie. Die kind ontspan en kry 'n gevoel van beheer. Deur ontspannende spel kry die kind dus die geleentheid om van homself, die terapeut en sy omgewing bewus te word. Ontspannende spel kan volgens navorsers in al

die sessies benut word om die kind veilig en gemaklik te laat voel, veral aan die begin van 'n sessie om die kind op die hier-en-nou gefokus te kry en aan die einde van die sessies om die kind weer na die realiteit van sy leefwêreld buite die speelkamer terug te neem.

Die volgende tegnieke en hulpmiddels word onder andere benut: sensoriese kontakmaking, musiek, legkaarte, troeteldiere, bordspeletjies en voet- en vingerverf.

5.6.2 Assesseringspel

Hierdie spel word benut om die kind se fase van ontwikkeling, sy vaardighede en kontak met die omgewing vas te stel en inligting in te samel. Cantrell (in van der Merwe, 1996a:98) is van mening dat die kind se ontwikkelingsfase in ag geneem moet word wanneer daar geassesseer word. Dit is dus nodig dat die terapeut deeglike kennis van die kind in die middelkinderjare moet hê om die kind se proses waar te neem. Die kind se verbale en nie-verbale kommunikasie moet in ag geneem word om tegnieke en hulpmiddels wat benut gaan word, te bepaal. Die aggressiewe kind is veral geneig om weerstand tydens terapie te bied (vergelyk paragraaf 3.6.3). Die terapeut moet dus die kind se aggressie in ag neem tydens assesseringspel en ruimte vir die kind bied om teen sy eie tempo te ontwikkel.

Die volgende tegnieke en hulpmiddels word byvoorbeeld tydens assesseringspel benut: onvoltooide sinne en projeksiekaarte, grafiese gesinsbeelding, die roosboom-en monstertegnieke, bordspeletjies, lyntekeninge, houtblokkies, en ander fyn en groot motoriese bouspeelgoed, en verskillende speletjies vir vryspel soos poppe, motortjies en diertjies.

5.6.3 Gedramatiseerde spel

Die kind word volgens Porter (1983:216) die geleentheid gebied om situasies uit te speel en te dramatiseer. Deur gedramatiseerde spel raak die kind van intense gevoelens ontslae,

herbeleef sy omstandighede, rolle word aangeleer, dit dien as kommunikasiemedium tussen terapeut en kind, en die kind kry beheer oor sy lewe. (vergelyk van der Merwe, 1996b:128 en Oaklander, 1988:104.) Die terapeut kan volgens navorsers baie inligting deur gedramatiseerde spel rondom die aggressiewe kind bekom, omdat die kind sy aggressie onderdruk en dié spel bied aan hom 'n geleentheid om sy gevoelens veilig te ontlaai. Die kind leer dus om sy onaanvaarbare gedrag met aanvaarbare gedrag te vervang. Die aggressiewe kind ontwikkel verder ook insig in sy probleem deur middel van gedramatiseerde spel. Die terapeut kan byvoorbeeld vir die kind vra om 'n gesinsituasie toe hy baie kwaad was, of 'n klaskamer- of speelgrondsituasie uit te beeld.

Die bekendste hulpmiddels en tegnieke wat benut word, is byvoorbeeld handpoppe, dans en beweging, poppekas, rollespel, en klein miniatuur speelgoed en diertjies.

5.6.4 Skeppende spel

'n Kind kommunikeer dit wat hy nie in staat is om in woorde uit te druk op 'n kreatiewe skeppende wyse nie. (vergelyk van der Merwe, 1996c:138.) Volgens Porter (1983:242) lewer skeppende spel 'n belangrike bydrae tot die kommunikasieproses tussen die kind en die terapeut, en ook tot die openbaring van belangrike inligting tydens die terapeutiese proses. Verder voordele van skeppende spel is onder andere: dit bied die kind 'n geleentheid vir die ontlading van gevoelens, bring hom in beheer van sy eie skeppingswêreld, bevorder interaksie tussen terapeut en kind, bied geleentheid vir regressie en gee 'n gevoel van bemeestering.

Hulpmiddels en tegnieke wat tydens skeppende spel benut is, is byvoorbeeld kleiwerk, die sandbak, water, verf, modder, tekeninge en briewe.

5.6.5 Bibliospel

Bibliospel impliseer die kreatiewe gebruikmaking van die geskrewe woord. Hierdie geskrewe woord kan op die verlede gerig wees, toekomsgerig, die huidige situasie

uitbeeld of 'n fantasie wees wat deur middel van die pen geskep word. Dit kan deur iemand anders geskep word of deur die kind self. Voordele van bibliospel is: die kind kan sy gevoelens op ander karakters wat hy in die geskrewe woord skeep, projekteer, hy kan modelle manipuleer om sy onvoltooidhede aan te spreek, hy kan moontlikhede eers 'beproof' sonder dat hy homself blootstel. Dit bied vir hom 'n geleentheid om keuses tussen alternatiewe te maak en om met polariteite (teenoorgesteldes) te eksperimenteer. (vergelyk van der Merwe, 1996d:109 en Porter, 1983:274.)

Navorsers is van mening dat indien ouers gemotiveer kan word om vir hul kind van kleins af stories te vertel, dit tot 'n versterking van vertroue en die opbou van die ouer-kind binding kan bydra. Indien bibliospel tydens terapie benut word, is dit noodsaaklik dat die terapeut wel die kind se ontwikkelingsfase in ag moet neem.

Die volgende hulpmiddels en tegnieke word benut, byvoorbeeld dagboeke, metafore, lewensboeke, kinderverhale, briewe en gedigte.

Volgens navorsers word die vorme van spel, en verskillende mediums en tegnieke deur die terapeut aangewend vir die ontwikkeling en groei van elke kind. 'n Kombinasie van gestalttegnieke, speltegnieke, vorme van spel en mediums kan benut word wanneer daar met die aggressiewe kind en sy ouers gewerk word. Die terapeut se samestelling van bogenoemde vorme moet verantwoordbaar wees ten opsigte van die doel wat geformuleer word. Die vorme van spel word dus benut om te assesser, te projekteer, emosies te hanteer, hanteringsmeganismes en selfvertroeteling in te oefen.

5.7 DIE VERSKILLENDE TEGNIEKE EN HULPMIDDELS WAT TYDENS DIE BETROKKE STUDIE AANGEWEND IS

Die verskillende tegnieke en hulpmiddels wat tydens die betrokke studie aangewend is, is gekies met in agname van die kind se ontwikkelingstake in die middelkinderjare en die aanmeldingsprobleem, naamlik aggressie. Die tegnieke is dus gekies om die maatskaplike

funksionering van die kind te verbeter. Vervolgens word die tegnieke aan die hand van die verskillende vorme van spel bespreek.

5.7.1 Ontspanningspel

Sensoriese kontakmaking, bordspeletjies, musiek en vingerverf is hulpmiddels wat tydens die studie aangewend is om 'n rustige atmosfeer te skep en die terapeutiese verhouding te bou..

5.7.1.1 Sensoriese kontakmaking

Deur sensoriese kontakmaking maak die kind met die wêreld om hom kontak en ook met sy innerlike self (Oaklander, 1988:109). Die aggressiewe kind ondervind dikwels 'n verlies aan sensoriese kontakmaking (vergelyk paragraaf 3.3.1). Die kind maak dus nie kontak met homself en die wêreld om hom nie, of sy kontakvaardighede is afgesluit. Tydens die studie was dit noodsaaklik om die aggressiewe kind te help om sy sensoriese kontakfunksies op te skerp. Sig, gehoor, tas, smaak, reuk en asemhaling is tydens die betrokke studie as die verskillende kontakmodaliteite beskou.

Daar is ten opsigte van sig veral klem gelê op die waarneming van kleur, vorms en lyne. "Listen Lotto" van Smile Education is aangewend om op die sig en gehoorsintuig aanspraak te maak. Die kind moes geluide op die kassetspeler identifiseer en die regte geluid by die regte objek plaas. Die kind kon op sy gemak na die geluide luister en ontspan (Oaklander,1988:115).

Tydens die terapie kon die kind die geleentheid kry om aan verskillende objekte te raak (Thompson & Rudolph, 2000:174-175). Voorbeelde wat benut is, was onder andere, dat die kind homself hard met 'n growwe doek op dele van sy lyf (sy bene, arms, elmboë voete en gesig) kon afdroog. Die kind het oor verskillende teksture (gras, mat, kombes, plastiek, rubber) gekruip of geseil. Klem is gelê op die gevoelens en ervarings wat die kind met die aanraking geassosieer het. Die gebruik van "gevoelsgesiggies" gee aan die

kind die geleentheid om sy onmiddellike gevoel te lokaliseer (bylae I). Die tassintuig word dus doelbewus benut om die aggressiewe kind van verskillende gevoelens bewus te maak. Vingerverf is op 'n skinkbord uitgesprei en die kind kon daarmee teken.

Bogenoemde hulpmiddels word deur Oaklander (1988:109-135); Schoeman (1996b:42-47) en Thompson & Rudolph (2000:174-176) ondersteun.

5.7.1.2 Bordspeletjies

Die doel met bordspeletjies was om die kind se proses waar te neem. Volgens van der Merwe (1996e:81) is speletjies pret, inisieer kommunikasie en dit kan die vertrouensverhouding versterk. Die aggressiewe kind het 'n behoefte aan beheer oor sy omstandighede (vergelyk paragraaf 3.4). Bordspeletjies kan die kind 'n gevoel van beheer laat ervaar. Die doel van die speletjies was om die kind op sy gemak te laat voel en om die terapeutiese verhouding te bou.

5.7.2 Asseseringspel

Die grafiese gesinsbeelding, die roosboom- en wurmtegniek is as hulpmiddels en tegnieke tydens die betrokke studie aangewend.

5.7.2.1 Grafiese gesinsbeelding

Tydens die benutting van dié tegniek, word daar van die kind verwag om sy gesin op 'n vel papier te teken, deur elke gesinslid met 'n sirkel voor te stel (Venter, 1993:12-15). Daar word van die kind verwag om die skets met gegewens aan te vul (byvoorbeeld die rigting van kommunikasie, emosionele bindings en die gevoelens wat aan elkeen gekoppel word), ten einde 'n "gestalt" of geheelbeeld van die kind te vorm. Hierdie inligting word dan met die kind bespreek. Vir die doeleindes van die betrokke studie kan die navorser inligting by die kind kry oor die wyse waarop die kind sy gesin sien en ervaar. Bindings met ouers kan dus vasgestel word.

5.7.2.2 Die roosboomtegniek

Die kind kry tydens die implementering van die roosboom 'n geleentheid om te ontspan en in kontak met sy innerlike te wees. Die roosboomtegniek soos wat dit deur Thompson & Rudolph (2000:126) en Oaklander (1988:32) benut word, is tydens die betrokke studie aangewend. Hierdie aktiwiteit kom in die vorm van 'n fantasie voor. Fantasie kan volgens Thompson & Rudolph (2000:171) groot pret vir kinders inhou. Die kind raak ook bewus van wat hy in die hier-en-nou voel. Fantasie vorm 'n sentrale deel van elke kind se ontwikkeling (Schoeman, 1996c:85 & Oaklander, 1988:21-52). Fantasie is vir alle kinders van alle ouderdomsgroepe groot pret.

Tydens spelterapie kan gebruik gemaak word van fantasie, soos die roosboomtegniek, waar die kind 'n boom van sy eie keuse kies. Klem word gelê op hoe die roosboom lyk (het hy byvoorbeeld blare, rose, dorings, wortels, is hy groot, klein, sterk of swak). Vervolgens word daar gefokus op waar die roosboom staan. Die kind moet vervolgens visualiseer of daar ander plante, kinders, diere of mense naby is en of dit alleen staan. Suggesties rondom die weer en of iemand vir die roosboom sorg, word ook gemaak. Na afloop van hierdie beskrywing kry die kind die geleentheid om die roosboom te teken. Die terapeut en die kind kry 'n geleentheid om sy tekening, sy belewenisse as 'n roosboom, en sy wense en vrese te bespreek. Die aggressiewe kind se projeksies wat tydens die gesprek oor die roosboom gemaak is, kom na vore en word gekoppel aan sy huidige lewensituasie, en met die kind bespreek.

Navorsers is van mening dat hierdie tegniek suksesvol met die aggressiewe kind benut kan word. Die aggressiewe kind is dikwels geneig om sy gevoelens weg te steek of te onderdruk. Deur middel van die roosboomtegniek kan die kind se siening van homself en sy sekuriteite in sy lewe (soos sy ouers) geassesseer word. Fantasie kan dus 'n geleentheid vir die veilige ontlading van gevoelens vir die aggressiewe kind wees. Dit bied dus 'n gespreksgeleentheid tussen die kind en die terapeut.

5.7.2.3 Wurmtegniek

Volgens van der Merwe (1994:30) word hierdie hulpmiddel tydens assessering benut om die kind en die terapeut te help om doelwitte vir terapie te stel. Hierdie tegniek word dus benut om 'n hanteringstrategie of 'n plan van behandeling uit te werk. Die kind word gevra om 'n appel met wurms te teken (bylae H). Die wurms eet die kind se lewensappel (probleme en behoeftes wat die kind se lewe negatief beïnvloed). Byvoorbeeld, die kind is kwaad vir sy pa, baklei met sussie, geen maats, haat skool of pa is oorlede. Die kind moet ook die "wurm" aanwys wat die meeste eet. Hierdeur kan die kind se primêre behoeftes of probleme vasgestel word. Metafories moet die kind dan 'n "tipe gif" vir elke wurm neerskryf, sodat die wurms nie sy lewensappel moet opeet nie. Die oorsprong van elke wurm word dus bespreek.

Tydens die terapie kan elke probleem of behoefte aangespreek word, ten einde die kind te help om as geheel te funksioneer en beheer oor sy lewensituasie te verkry. Hierdie hulpmiddel is interessant vir laerskoolkinders, en help met hul konsentrasie en kommunikasie tydens terapie. Deur middel van hierdie projeksies is dit makliker vir die aggressiewe kind om sy gevoelens tydens terapie te verbaliseer. Probleemoplossende vaardighede word dus ook aangeleer.

5.7.3 Gedramatiseerde spel

Handpoppe en die lêe-stoeltegniek is tydens die betrokke studie aangewend.

5.7.3.1 Handpoppe

Die benutting van handpoppe is 'n medium wat suksesvol in terapie met die aggressiewe kind in die vroeë middelkinderjare benut kan word. Die sukses van hierdie medium is daarin geleë dat die kind deur middel van die handpop kan kommunikeer, terwyl hy ook met die handpop kan identifiseer. Volgens Oaklander (1988:104) en Webb (1991:33) is dit dikwels vir 'n kind makliker om deur middel van handpoppe te kommunikeer as om

direk te sê wat hy voel of ervaar. Die handpop bied veral vir die aggressiewe kind die nodige afstand en die kind voel veiliger om van sy innerlike gevoelens uit te druk.

5.7.3.2 Die leë-stoeltegniek

Tydens die tegniek word 'n leë stoel geneem waarin die kind enigiemand kan plaas. Die kind tree in gesprek met wie in die stoel geplaas is. Die kind ruil stoele en neem byvoorbeeld die rol van die ander persoon in die stoel in. (vergelyk Aronstam, 1989:642; Thompson & Rudolph, 2000:170 en Oaklander, 1988:151.) Rolle word omgeruil totdat die kind die konfliktsituasie uitgesorteer het en saam met die terapeut die probleemoplossing bereik het. 'n Gedeelte van die self kan ook in die leë-stoel geplaas word ten einde innerlike/interpersoonlike konflik uit te sorteer en integrasie tussen polariteite te verkry. Die tegniek is bruikbaar indien 'n kind konflikte tussen hom en ander of innerlike konflik moet uitsorteer, wat waarskynlik die situasie met die aggressiewe kind is.

Die leë-stoeltegniek help om groter bewustheid en helderheid in terapie te verseker. Onafgehandelde situasies word na die hede gebring en ontlasting hiervan bring kalmte en perspektief by die kind (Oaklander, 1988:151). In die betrokke studie kan die kind se aggressiewe gedrag deur hierdie tegniek aangespreek word. Die kind kan sy aggressie byvoorbeeld teenoor sy ouer(s) ontlaai en self verantwoordelikheid vir sy gedrag neem.

5.7.4 Skeppende spel

Teken, klei en die sandbak is tydens die betrokke studie as hulpmiddels aangewend.

Skeppende spel bied die ideale geleentheid vir kreatiewe genot. Vir die aggressiewe kind in die middelkinderjare is dit moeilik om gegewens realisties aan te bied en gevoelens te verbalisee. (vergelyk paragraaf 3.4). 'n Hulpmiddel is dus nodig.

Tydens skeppende spel word daar van projeksies gebruik gemaak. Projeksies word ook by ander vorme van spel benut, maar dit speel 'n deurslaggewende rol tydens skeppende

spel. 'n Projeksie word omskryf as 'n proses waardeur 'n persoon sy eie emosies op 'n ander persoon of objek van toepassing maak in 'n poging om dit self nie te beleef nie (Schoeman, 1996a:64 en Oaklander, 1994:144). Die aggressiewe kind gebruik dus projeksies om sy seer en kwaad gevoelens op die spelmedium oor te plaas. Die kind is dus dikwels nog besig met onvoltooidhede en nog nie gereed om daaroor te kommunikeer nie. Met behulp van 'n speelding kan die inligting of gevoelens as projeksies weergegee word. Onvoltooidhede kan volgens Schoeman (1996:37) gesien word as onuitgedrukte gevoelens en onbevredigde behoeftes. Die laasgenoemde skrywer konstateer dat die klem van projeksies op die hier-en-nou moet val.

Die aggressiewe kind moet dus gehelp word om sy gevoelens in die hier-en-nou te rig om sodoende kontak met sy innerlike belewenisse in sy huidige situasie te maak. Die kind moet dus die geleentheid gebied word om in homself te glo en om sosiaal aanvaarbare gedragswyses aan te leer.

In tekeninge, sandbak en kleiwerk kom dit dikwels voor dat kinders hul emosies en gevoelens uitbeeld, en hierdie medium word dus doelbewus aangewend om die kind te help om sy storie te vertel. Hierdie projeksies hou 'n bepaalde waarde vir die terapie in. Dit is ook 'n nie-bedreigende wyse om met die aggressiewe kind se emosies om te gaan. Vir die doeleindes van die betrokke studie om onvoltooidhede in die kind se lewe aan te spreek, is die hantering van die aggressiemonster in die kind se lewe in tekeninge en kleiwerk as hulpmiddels benut (Oaklander, 1988:28).

Die kind word gevra om die monster in sy lewe te identifiseer en te teken, of met klei te maak of in die sandbak uit te beeld. Ten slotte word die volgende aspekte volgens Schoeman (1996a:68-69) tydens die gesprek oor die monster hanteer.

- Hoe lank bestaan die monster al?
- Is daar ander persone wat van die monster weet?
- Is daar iets oor die monster wat die kind bang maak?
- Is hy gewillig om die monster in sy lewe te hê en daarmee saam te leef?

- Kan hy 'n naam aan die monster gee?
- Hoe oud was hy toe die monster in sy lewe gekom het?
- Kan hy sy gevoelens rondom die monster uitspreek, teken of in klei uitbeeld?
- Kan hy met die monster praat?

Vir die doeleindes van die betrokke studie kon bogenoemde tegniek suksesvol met die aggressiewe kind in die middelkinderjare bespreek word. Die kind kry ook die geleentheid om sy aggressiewe gevoelens deur middel van projeksie op die monster uit te haal.

5.7.4.1 Oaklander se model

Oaklander se model bestaande uit 14 stappe is deurgaans benut vir die hantering van projeksies wat die aggressiewe kind in sy teken, sand- en kleiwerk gemaak het.

Oaklander se model fokus op die bemagtiging van die kind se lewensituasie, en om sy gevoelens te besit en te aanvaar. Oaklander se model kan soos volg uiteengesit word (Oaklander, 1988:53-56):

- Motiveer die kind om sy ervaring wat hy met sy tekening beleef het, met jou te deel.
- Gee die kind die geleentheid om sy tekening met jou te deel. Laat die kind die tekening in sy eie woorde beskryf.
- Motiveer die kind om op verskillende dele van die tekening uit te brei.
- Vra die kind om die tekening te beskryf asof hy die tekening is.
- Kies spesifieke aspekte in die prent vir die kind om mee te identifiseer.
- Vra vrae om die proses aan te help.
- Fokuseer op die verskerping van gewaarwording – lig sekere dele uit en beklemtoon.
- Laat die kind toe om 'n gesprek tussen die dele van die prent te voer.
- Moedig die kind aan om aandag te skenk aan die kleur wat hy gebruik het.
- Waarneming van die kind se verbale en nie-verbale uitdrukkings is belangrik – benut stiltes.
- Werk aan identifikasie – help die kind om die tekening te besit.

- Bring die tekening met die kind se eie belewenis in verband – let op na onvoltooidhede wat na vore kom.
- Soek ontbrekende dele in die prent.
- Fokus op die kind se “voorggrond”.

Bogenoemde stappe kan by die verskillende mediums wat in speltherapie gebruik word, geïntegreer word, om as hulpmiddel benut te word om met die kind te kommunikeer.

Dit blyk dat verskeie tegnieke en hulpmiddels tydens terapie met die aggressiewe kind aangewend kan word om die doel van die sessie te bereik en om kommunikasie met die kind te bewerkstellig. Die kind word dus gehelp om in kontak met sy gevoelens te kom deur die benutting van die bogenoemde vorms van spel. Die kind leer om sy gevoelens te ervaar, te besit, te aanvaar, te geniet en te hanteer. Navorser is van mening dat die verskillende tegnieke en hulpmiddels wat tydens die betrokke studie aangewend is, die doelstellings van die studie bekragtig, naamlik om die aggressiewe kind in die middelkinderjare van sy aggressie bewus te raak dat hy sy aggressie verstaan en kan hanteer, en sodoende kan die ouer-kind binding versterk word. Om hierdie doelstelling tydens die betrokke studie te bereik, is dit egter noodsaaklik dat die speelkamer en speelmateriaal vir die aggressiewe kind ingerig moet wees. Sekere riglyne geniet vervolgens aandag.

5.8 RIGLYNE VIR SPELTERAPIE

5.8.1 Die speelkamer

Sommige terapeute het ‘n spesifieke speelkamer, terwyl ander hul speelmateriaal saam met hulle ronddra, omdat ‘n speelkamer nie beskikbaar is nie. Die terapeut en die kind kan selfs onder ‘n boom werk. Wanneer daar met kinders in terapie gewerk word, is dit van groot waarde om wel ‘n toegeruste speelkamer in te rig waarbinne die kind veilig kan voel (Geldard & Geldard, 1997:85). Die ideale speelkamer behoort klankdig te wees. Dit

help met die beginsel van vertroulikheid en dat die kind nie bekommerd moet wees dat ander hom kan hoor nie.

Volgens Geldard & Geldard (1997:85) en van der Merwe (1996:14) moet die ruimte in die speelkamer die regte afmetinge, kleur en atmosfeer hê, sodat dit uitnodigend sal wees wanneer die kind binnekom. Geldard & Geldard (1997:85) noem dat 'n venster ruimte bied en dat die kind nie benoud sal voel nie. Die speelkamer moet dus 'n warm en vriendelike atmosfeer skep.

Genoeg spasie vir aktiewe en gedramatiseerde spel is 'n aanwinst. 'n Wasbak met ruimte vir kleispiel, 'n sandbak en 'n plek om te verf moet ingerig wees. Die speelkamer moet dus voorsien wees van speelmateriaal soos water, sandbak met bepaalde afmetings, verf en klei. Gevormde speelmateriaal soos byvoorbeeld mak en wilde diere, bome, motortjies, klein mensfiguurtjies, pophuise, poppe, groot blokke, ensomeer kan in die speelkamer ingerig word. (vergelyk Geldard & Geldard, 1997:85; van Wyk, 1974:71 en van der Merwe, 1996:13.) By die keuse van speelmateriaal vir die speelkamer is navorser van mening dat in gedagte gehou moet word dat seuns en dogters daarheen kom en dat die verskillende ouderdomme in ag geneem moet word. O' Connor (1991:209) konstateer dat kinders in die middelkinderjare 'n verskeidenheid van speelmateriaal geniet, omdat die kind meer realistiese denke oor sy wêreld of fantasie het. Vir die doeleindes van die betrokke studie was daar 'n verskeidenheid van speelmateriaal vir die kind in die middelkinderjare ten einde hom te interesseer.

Sekere speelkamers het 'n eenrigtingspieël met 'n videokamera. Dit is noodsaaklik dat die ouers en die kind ingelig moet word oor die benutting van die eenrigtingspieël en videokamera (Geldard & Geldard, 1997:87) vir doeleindes van konfidensialiteit en etiek.

Volgens Orton (1997:225-226) en Oaklander (1988:191-192) kan die volgende items in die speelkamer van waarde wees: 'n tafel met stoele (meestal vir die ouers), 'n verftafel en rakke of kaste vir die speelmateriaal.

‘n Verskeidenheid van speelgoed kan aangehou word. Orton (1997:225) konstateer dat die meeste terapeute saamstem dat speelgoed gevoelsuitdrukking en kreatiwiteit fasiliteer. Dit help kinders om emosies te ontlaai en dien as medium vir die ontlasting van aggressie. Speelmateriaal maak dit dus makliker vir die terapeut om die kind se innerlike wêreld te verstaan. Volgens navorsers kan sekere speelmateriaal spesifiek vir die aggressiewe kind aangewend word. Die speelmateriaal kan die aggressiewe kind help om sy gevoel makliker uit te druk.

5.8.2 Speelmateriaal spesifiek vir die aggressiewe kind

Vir die doeleindes van die studie word daar in terapie op die aggressiewe kind gefokus. Verskeie skrywers (Orton, 1997:226; Thompson & Rudolph, 2000:386-387; Kaduson & Schaefer, 1997:224,250,246,281,283 en Webb, 1991:32) is van mening dat die volgende speelmateriaal spesifiek vir aggressiewe kinders aangewend kan word, naamlik speelgoedgewere, plastiekmesse en swaarde, ‘n wapenskild, hammer en spykers, balle, ‘n drom, soldaatmannetjies, maskers en ‘n slaansak. Skiet, slaan en steek is simboliese uitdrukkings van aggressie. Dit is maklik vir kinders om met klei te werk en dit hou nie ‘n bedreiging in nie. Klei kan veral met aggressiewe kinders benut word, omdat dit ‘n geleentheid bied vir die uitdrukking van gevoelens. Die kind kan die klei rol, slaan, druk, knyp, sny en vorm. (vergelyk Webb, 1991:32 en Oaklander, 1988:69.) Klei is dus buigbaar en vormbaar, wat die behoeftes van die aggressiewe kind kan vervul. In die betrokke studie is dit vir die aggressiewe kind moontlik om deur middel van die benutting van klei, sensories met homself kontak te maak.

Die doel van die speelmateriaal vir aggressiewe kinders is om terapeutiese katarsis te bereik en ‘n geleentheid vir die kind te bied om sy opgehoopte energie uit te speel. Dit is dus noodsaaklik dat wanneer daar met die aggressiewe kind gewerk word die regte speelmateriaal gekies moet word, ten einde die kind se aggressie aan te spreek. Spel word ook doelbewus deur die terapeut gefasiliteer om die kind te stimuleer om sekere reaksies uit te lok. Navorsers is van mening dat kinders egter sal kies waarmee hulle wil speel. Elke

kind is uniek. Die terapeut moet die kind se keuse aanvaar en respekteer sodat die kind veilig voel om te eksplloreer.

Die spelterapeut moet oor sekere eienskappe en vaardighede beskik om met kinders te kan werk. Vervolgens word hierdie eienskappe bespreek.

5.9 DIE SPELTERAPEUT

Die terapeutiese verhouding wat gebaseer is op die gestaltbenadering is volgens Schoeman & van der Merwe (1996:4); Oaklander (1993:281) en Geldard & Geldard (1997:7) 'n belangrike instrument om die kind se diepste gevoelens, vrese en frustrasies te ontlok. Die kind se behoeftes tydens die terapeutiese verhouding word dus aangespreek.

Die spelterapeut moet beseft dat die groeiproses tydens terapie stadig kan wees, en dat die kind nie gedruk en aangejaag moet word nie (Landreth, 1991:153). Die terapeut moet dus geduldig wees en die kind se proses begryp, asook die kind die geleentheid gee om in kontak met sy leefwêreld te kom.

Daar gaan vervolgens op die spelterapeut se kwaliteite gefokus word wat nodig is om 'n terapeutiese verhouding op te bou, ten einde terapeutiese beweging te bewerkstellig.

5.9.1 Die terapeut se professionele eienskappe en vaardighede

Ten einde 'n terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kind te bewerkstellig, moet die spelterapeut oor die volgende eienskappe beskik, soos deur Axline (1989:69-70); van der Merwe (1996:10-11); West (1996:18); Landreth (1991:154-155); O'Connor (1991:97-98) en Geldard & Geldard (1997:15-17) uiteengesit:

- Die terapeut moet emosioneel volwasse wees om in alle krisisse 'n redelike mate van stabiliteit te kan handhaaf.

- Intellektuele vermoë speel 'n belangrike rol by die terapeut, aangesien die kind se gedrag kompleks kan wees en geheime agendas kan hê. Professionele redenasie en probleemoplossende vaardighede is hier ter sprake.
- Die terapeut moet 'n warm, vriendelike verhouding met die kind ontwikkel, waarin terugvoer so spoedig moontlik sal plaasvind.
- Begryp, ken en aanvaar die kind se situasie.
- Wees altyd gereed om die gevoelens wat 'n kind uitdruk, te erken en aan hom terug te reflekteer, ten einde insigontwikkeling by die kind te bewerkstellig.
- Voorsien aan die kind die geleentheid om verantwoordelikheid vir homself en sy probleme te aanvaar, en 'n gevoel van beheer te ontwikkel.
- Die terapeut moet sover moontlik eerlik, opreg, nederig, sowel as ywerig binne die terapeutiese verhouding wees.
- Die terapeut moet nooit poog om die kind se gedrag of gesprekke op enige wyse te rig nie. Die kind wys die weg aan en die terapeut volg. Moet nooit interpreteer nie, maar kontroleer van wat die kind bedoel.
- Die terapeut moet sensitief vir kinders se behoeftes wees.
- Emosionele warmte en respek van die terapeut vir die kind speel 'n belangrike rol tydens terapie.
- Dit is noodsaaklik dat die terapeut moet aktief kan luister ten einde selfs die kleinste veranderinge in stemtoon waar te neem.
- Kommunikasie, veral oogkontak, fisiese aanraking en die terapeut se gesigsuitdrukking is belangrik. Dit skep 'n atmosfeer waarbinne die kind veilig kan voel. Die kind kommunikeer tot 'n groot mate hoofsaaklik nie-verbaal. Fyn waarnemings van die nie-verbale is uiters belangrik.
- Die terapeut probeer ook nie die terapie aanjaag nie. Dit is 'n geleidelike proses en word so deur die terapeut erken. Oaklander (1988:194) meen kinders beweeg in kort entjies op 'n slag.
- Professionele, gespesialiseerde en praktiese ervaring is 'n vereiste wanneer daar met kinders in terapie gewerk word.

'n Speltherapeut moet 'n ware liefde vir kinders hê en in elke faset van die kind belangstel. Die kind se gedrag en spel moet aanvaar word. Die verhouding word slegs positief opgebou indien bogenoemde eienskappe geïmplimenteer word. Die speltherapeut moet haarself dus voortdurend afvra of sy die kind ten volle verstaan en of die kind gelukkig is. Bogenoemde eienskappe en vaardighede behoort die aggressiewe kind op sy gemak te laat voel, omdat die terapeut nie bedreigend vir hom is nie. Navorser is van mening dat die aggressiewe kind van sy gevoelens bewus kan word en sy verhouding met sy ouer(s) slegs kan verbeter indien die kind tydens terapie veilig gevoel het om sy ware gevoelens te ontlaai en sy "storie te vertel".

5.9.2 Die geslag van die terapeut

Tydens terapie speel die geslag van die terapeut nie 'n belangrike rol nie. (vergelyk West, 1996:19.) Sekere kinders identifiseer makliker met 'n spesifieke geslag as ander, veral mishandelde kinders. Tydens speltherapie speel en fantaseer die kind, en sien meesal nie die terapeut se geslag raak nie, omdat die kind soveel projekteer en fantaseer met verskillende geslagsfigure in hul lewens. Navorser is van mening dat indien daar warmte, respek en vertroulikheid in die terapeutiese verhouding is, die kind die terapeut sal aanvaar.

Volgens Schoeman (1995:82) verwys die kind se prosesse na die kind se unieke manier van omgang met die omgewing. Dit is die kind se wyse om 'n situasie of inligting te hanteer.

Deur bogenoemde eienskappe en vaardighede van die speltherapeut kan die terapeut die kind se prosesse waarneem en in samevloeiing met die kind bly. Ten einde die aggressiewe kind se prosesse tydens die betrokke studie te evalueer, is dit belangrik om na verskeie aspekte op te let wat tydens die verloop van die terapie na vore kom.

5.9.3 Probleme en struikelblokke in speltherapie

Verskeie probleme en struikelblokke tydens die bou van die terapeutiese verhouding kan geïdentifiseer word. Navorser is van mening dat foute in terapie met kinders maklik na vore kan kom. Vervolgens word die struikelblokke en probleme in terapie bespreek:

- 'n Kind kan die terapeut soms irriteer. As dit gebeur, gaan daar volgens Oaklander (1988:194) 'n rooi lig aan. Die terapeut moet stop en kyk wat die kind doen, hoe die kind reageer en waar sy eie reaksies vandaan kom. Hierdie insig is baie belangrik vir die terapeutiese proses.
- Onvoldoende kennis in verband met die ontwikkeling van die kind kan 'n struikelblok wees wanneer daar gepoog word om 'n terapeutiese verhouding op te bou (van der Merwe, 1996:22). Vir die doeleindes van die studie is voldoende kennis van die middelkinderjare nodig om die kind se ontwikkelingsvlak vas te stel.
- Die angstige kind skep dikwels probleme vir die terapeut, volgens Landreth (1991:165). Die terapeut sal 'n terapeutiese fout maak as sy van mening is dat daar niks is om op te reageer, as die kind nie wil speel of praat nie. Landreth (1991:165) dui daarop dat kinders altyd kommunikeer, verbaal of nie-verbaal. Juis hieroor is daar dus altyd iets waarop die terapeut kan reageer.
- Indien subjektiwiteit of intense emosionele betrokkenheid by die kind en sy probleme ontstaan, meen die navorser dat dit skadelik vir die terapeutiese verhouding kan wees.
- Volgens West (1996:20) kon die verwysing van die kind vir speltherapie nie so noodsaaklik gewees het nie. Die kind het dus nie 'n behoefte gehad om in terapie aangespreek te word nie.
- 'n Terapeut met 'n negatiewe gesindheid kan terapie laat misluk. Van der Merwe (1996:24) meld hierby dat die terapeut se persoonlike probleme 'n struikelblok is en

dat die terapeut haar eie probleme opsy moet skuif tydens terapie met 'n kind.

Navorsers is van mening dat die terapeut te midde van moeilike omstandighede, altyd tydens speltherapie positief ingestel moet wees en aan die kind en ouer gee.

- Moustakas (in Schoeman & van der Merwe, 1996:15) maak die volgende stelling: *“Without limits there would be no therapy”*. Grense het dus 'n definitiewe invloed op die terapeutiese verhouding. Sonder grense kan die kind in onbekende emosionele areas inbeweeg, wat tot angs en skuldgevoelens kan lei. Hierdie gevoelens kan die terapeutiese verhouding blokkeer.
- Professionele taalgebruik in kommunikasie met die kind moet volgens Landreth (1991:98) vermy word, aangesien kinders dit as onvermoë van die spelterapeut beskou. Hulle heg geen waarde daaraan nie en verstaan dikwels nie die terme, uitdrukkings en opdragte nie. Landreth (1991:98) noem die volgende: *“The play therapist is not a supervisor, teacher, peer, baby sitter, or parent-substitute”*. Professionaliteit kan dus as 'n struikelblok dien, aangesien die kind dan vanuit die 'volwasse' raamwerk hanteer word.
- Wanneer die terapie aangejaag word, is die navorsers van mening dat dit kunsmatig kan wees, en dat die terapie nie so effektief sal wees nie. Tydens terapie met die aggressiewe kind moet die terapeut veral geduldig wees, aangesien die aggressiewe kind vir 'n tydperk weerstand kan bied voordat hy in kontak met sy gevoelens kan kom.
- Navorsers is van mening dat speelgoed in die speelkamer op 'n versigtige wyse geselekteer moet word, aangesien sommige speelgoed nie interaksie bevorder nie. Landreth (1991:238) lig verder uit dat die terapeut attent moet wees daarop dat kinders soms speelgoed na die speelkamer kan saambring. Die verkeerde speelgoed kan dus die interaksie tussen die kind en die terapeut belemmer. Vir die doeleindes van die betrokke studie moes spesifieke speelgoed vir die aggressiewe kind in ag geneem word (vergelyk paragraaf 5.8.2).

Indien terapie misluk, moet die spelterapeut volgens West (1996:20) versigtig termineer sodat die kind nie voel dat hy misluk het nie. Die terapeut moet die kind dus steeds bemagtig en in die kind se beste belang optree. Navorsers wil aanbeveel dat alle terapeute moet poog om hierdie struikelblokke uit die weg te ruim, en ook op die uitkyk te wees vir ander potensiële probleme. Dit is uiters belangrik dat die effek van hierdie probleme uitgeskakel sal word ten einde 'n goeie, effektiewe terapeutiese verhouding met die kind op te bou, om daardeur ook die effektiwiteit van die terapie te verseker. 'n Kind sal altyd die verhouding toets. Dit is daarom belangrik om vir die betrokke studie deeglike kennis te hê van die kind se ontwikkelingsvlak, die aggressiewe gedrag wat hy openbaar, die tipe ouer-kind binding en kennis rondom die gestaltbenadering.

5.10 DIE SPELTERAPEUTIESE PROSES MET DIE KIND

Dit is belangrik dat elke spelterapeut wat die gestaltbenadering toepas, in staat moet wees om die kind se proses waar te neem. Die proses is juis die eiesoortige eienskappe van die kind wat hom anders maak as ander kinders. Dit is dus die verantwoordelikheid van die terapeut om geleenthede binne die terapie te voorsien waardeur elke kind sy innerlike self kan ontdek, sy gevoelens kan uitspreek en sodoende dit wat hy geslote hou, kan uitbring en dit hanteer. Die kind kry dus die geleentheid om sy self bloot te stel. Aangesien die betrokke studie die gestaltbenadering as basis benut, word die kind se proses tydens speltherapie aan die hand van sekere aspekte van dié benadering gerig.

Ten einde elke kind deur sy afsonderlike proses te begelei, moet die terapeut bewus wees van, en elke kind in die bemeestering van die volgende komponente van sy proses help en ondersteun. Elkeen van die komponente word vervolgens bespreek:

5.10.1 Ontwikkeling van die verhouding: Die Ek/Jy verhouding

Die terapeutiese verhouding is 'n besondere verhouding waarin verskeie beginsels ter sprake is (vergeelyk paragraaf 5.5). Landreth (1991:73) verduidelik dat hierdie verhouding soos geen ander een is wat 'n kind nog ooit beleef het nie. In hierdie

verhouding word kinders deur die volwassene toegelaat om net te “wees”. Die kind word dus aanvaar vir wie en wat hy op daardie spesifieke oomblik is. Die aggressiewe kind het ‘n behoefte om aanvaar te word. Die terapeutiese verhouding blyk dus ‘n belangrike rol vir die aggressiewe kind te speel.

Die ideaal is dat daar geen kunsmatige muur tussen die terapeut en die kind moet wees nie. Die terapeut het die verantwoordelikheid om die kind, hoe hy hom ookal aanbied, met respek en agting te ontmoet. Die terapeut moet kongruent wees, maar ook sy eie grense ken (Oaklander, 1994:143). Navorser is van mening dat die aggressiewe kind dikwels nie weet hoe om gesonde verhoudings op te bou nie en beleef verwerping deur volwassenes en maats. Vir die kind in die middelkinderjare is aanvaarding deur maats juis belangrik (vergelyk paragraaf 2.2.5.1). Dit is noodsaaklik dat die spelterapeut die kind dus moet respekteer en nooit druk op die kind moet plaas nie.

Die terapeut poog deur spelmediums en tegnieke om die verhouding te laat ontwikkel. Die kind gee as’t ware aan die terapeut toestemming om sy innerlike wêreld te verken.(vergelyk Thompson & Rudolph,1992:113 en Landreth, 1991:73.) Die terapeutiese verhouding is volgens van der Merwe (1996:22) die deurslaggewende faktor in die proses waardeur die kind gehelp word. Die kwaliteit van hierdie verhouding bepaal die kind se openheid vir terapeutiese insette. Volgens navorser is die aggressiewe kind geneig om weerstand te bied, hy gebruik sy aggressiewe gedrag om homself te beskerm (vergelyk paragraaf 3.4.2). Die terapeut moet dus die kind se weerstand respekteer en aanvaar. Geldard en Geldard (1997:71) is van mening dat die kind spontaan geneig is om geblokkeerd te raak en weerstand te toon wanneer sy bewustheid verhoog word. Dus ook wanneer die kind se aggressie na die oppervlak gebring word. Oaklander (1988:198) beklemtoon dat weerstand selfs voorkom nadat die terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kind gevestig is. Volgens navorser is dit ‘n aanduiding dat die proses van die kind vordering toon. Die kind moet dus gelei word na bewustheid en kontakmaking met sy gevoelens om sodoende sy aggressie te aanvaar en te besit.

5.10.2 Kontakfunksies

Deur middel van speltegnieke poog die spelterapeut om die kind in kontak met homself en sy omgewing te bring. Die eerste en belangrikste stap is om op die kind se bewustheid van sy sintuie (gesig, gehoor, aanraking, smaak en reuk) te let en indien nodig dit te herstel of te versterk. Deur die kind se sensoriese persepsies te verbeter, maak die kind nie net kontak met die wêreld om hom nie, maar ook met sy innerlike self (Oaklander, 1988:109). Die skrywer noem dat die belangrikste wyse waarop die kind van die wêreld om hom bewus word en leer, is deur te sien, te observeer, te ondersoek en waar te neem. Deur sensoriese waarneming kan die kind dus sy wêreld verstaan.

Volgens Schoeman (1996b:44) is sensoriese bewustheid en gevoelens onderling verbind met mekaar. Indien 'n kind dus in kontak met sy sintuie en liggaam is, kan dit die kind ook help om met sy gevoelens in kontak te kom. Die aggressiewe kind kan dus gehelp word om van sy aggressie bewus te raak en wyses of maniere om dit beter te hanteer aan te leer. Ouers kan in die proses betrek word en sodoende sal die ouer-kind binding ook versterk word.

Kontakmaking tussen terapeut en kind vind nie slegs in die eerste terapeutiese sessie nie, maar deurgaans in die terapeutiese proses plaas. Die struktuur van die persoonlikheid word in vyf lae verdeel. Verskillende skrywers (Thompson & Rudolph, 1996:143; Clarkson, 1989:111-113 en Aronstam, 1989:635) meen dat die kind deur 'n proses ten opsigte van die struktuur van die persoonlikheid tot 'n beter aanvaarbare gestaltleefwyse beweeg. Volgens navorser verwys die kind se proses na die volgende proses van ontvouingslae soos deur Perls beskryf, wat by elke kind plaasvind:

- **Die valse laag:** Die kind is in 'n valse bestaan vasgevang. Hy poog om iets te wees wat hy nie is nie. Hierdie fase word deur baie konflikte wat nooit opgelos word nie, gekenmerk. Navorser is van mening dat die aggressiewe kind bepaalde rolle in gesinsverband aanneem ten einde homself te beskerm en om die swak ouer-kind binding te hanteer en te verwerk. Die kind se gedrag word dus gemotiveer deur

introjekte wat deur sy ouers verwag word (vergelyk paragraaf 5.5.5). Hierdie rolle is nie altyd negatief van aard nie, maar dit strem die kind ongelukkig dikwels in sy persoonlike innerlike groeiproses en in sy strewe na selfaktualisering. Die kind raak ook later gefrustreerd met hierdie bestaan, wat sy doelwitte blokkeer en aggressiewe gedrag uitlok (vergelyk paragraaf 3.2). Dit is dus belangrik dat die terapeut die kind moet ondersteun om insig in hierdie rolle te ontwikkel, ten einde hom bewus te maak van die rolle wat hy moet aanneem. Die kind kan slegs na die volgende laag gaan indien hy die rolle aangeneem het en hanteer het.

- **Die fobiese laag:** Die belangrikste kenmerk van hierdie laag is weerstand teen dit wat die kind kan wees (Aronstam, 1989:636). Volgens Clarkson (1989:111) poog die kind om homeostase in sy funksionering te herstel, maar aan die ander kant poog die kind om enige onaangename ervarings te vermy of te onderdruk. (vergelyk Thompson & Rudolph, 1996:112.) Navorser is van mening dat die aggressiewe kind vrees dat hy verwerp sal word indien werklike inligting omtrent die self openbaar word. Die spelterapeut moet dus die kind se vrese, angs en moedeloosheid binne die veiligheid van die terapeutiese verhouding hanteer. Die kind is dus bewus van wat hy voel, maar weet nie hoe om op te tree nie.
- **Die impasse laag:** Die kind besef dat hy nie van 'n beter manier weet om sy vrese of aggressie te hanteer nie. Hy raak verskrik en weier om vorentoe te beweeg. 'n Hoë mate van weerstand kom tydens hierdie laag voor. Die aggressiewe kind behoort tydens hierdie fase weerstand te bied, omdat hy soveel onverwerkte gevoelens het en onderdruk. Oaklander (1988:196) merk die volgende op ten opsigte van weerstand: "*I take resistance seriously. I acknowledge it and I want to very delicately move past it, over it, under it, around it*". Dit is dus belangrik dat die spelterapeut die aggressiewe kind se weerstand in hierdie fase moet aanvaar, aangesien dit 'n aanduiding van groei is. Die kind moet ook bemagtig word en genoeg ruimte gegee word om self teen sy eie tempo deur hierdie fase te beweeg.

- **Die implosiewe laag:** Die kind raak bewus van hoe hy homself inperk. Hy is bereid om iets ten opsigte van sy onvoltooidheid te doen. Die aggressiewe kind begin met nuwe gedrag eksperimenteer. Die spelterapeut moet die kind veral in hierdie fase bemagtig, aangesien die kind steeds vrese vir die onbekende kan hê. Die kind moet met sy vrese in kontak gebring word, sodat energie vrygestel kan word. Kontakgrensversteurings moet dus uit die weg geruim word (vergelyk paragraaf 5.5.5). Dit is vir die aggressiewe kind belangrik dat die terapeut hom moet ondersteun. Die vertrouensverhouding speel dus hier 'n belangrike rol.
- **Die eksplosiewe laag:** Wanneer daar na hierdie laag beweeg word, raak die kind betrokke by die loslating van gevoelens. Die kind bereik die stadium wanneer die eksperimentering suksesvol was. Hy ontdek nou ongebruikte energie wat voorheen deur sy valse bestaan in beslag geneem was. Wanneer die kind in hierdie fase verkeer, kan ware emosie ervaar en uitgedruk word, en onvoltooidhede kan opgeklar word (Clarkson, 1989:;112). Navorser is van mening dat die aggressiewe kind tydens hierdie fase ondersteun moet word om met sy gevoelens kontak te maak. Die kind moet toestemming kry om sy gevoelens te aanvaar, te hanteer en te besit. Hierdie fase het dus ten doel dat die kind homeostase bereik en self verantwoordelikheid vir sy gedrag aanvaar.

Volgens navorser moet die terapeut in elke stadium of laag as 'n kunstenaar optree om effektief kontak met elke kind te maak, 'n kunstenaar in die sin dat kennis, vaardighede, tegnieke en werkswyses by die bepaalde konteks aangepas en benut word. Die fokus van speltherapie is dus om die kind te help om kontak te met homself, ander en sy omgewing te behou.

5.10.3 Selfonderhouding

Selfonderhouding impliseer die kind se hantering van onvoltooidhede en bevrediging van voorgrondsbehoefte. Schoeman (1996:181) is van mening dat die kind slegs in beheer van sy lewe en sy proses kan wees as hy leer om homself te ondersteun en te onderhou.

Landreth (1991:84) konstateer dat 'n kind leer om homself te aanvaar deurdat hy voortdurend onvoorwaardelik deur die terapeut aanvaar word. Hierdie selfaanvaarding lei tot selfonderhouding en selfvertroeteling.

Die aggressiewe kind voel oorweldig deur gevoelens van magteloosheid, angstigheid en minderwaardigheid indien hy aan probleemsituasies en traumatiese gebeure blootgestel word wat buite sy beheer of bo sy vermoë is om te hanteer. Kinders blameer en kritiseer hulself ook dikwels vir die negatiewe omstandighede waarin hulle hulself bevind. Swak ouer-kind binding kan dus ook tot onaanvaarbare gedrag by die kind aanleiding gee, veral waar aandag 'n behoefte is. Tydens die betrokke studie fokus die terapeut dus spesifiek op selfonderhouding.

Volgens Oaklander (1988:282) moet die terapeut die kind help om negatiewe selfboodskappe in positiewe boodskappe te herformuleer. Deur die gebruik van positiewe selfgerigte stellings word die kind se selfkonsep en sy gevoel van beheer en bemeestering verhoog (Thompson & Rudolph, 1992:114). Die aggressiewe kind moet aangemoedig word om selfgerigte stellings in die "hier-en-nou" te maak. Die kind word dus gehelp om verantwoordelikheid vir sy gevoelens, gedagtes en gedrag te aanvaar. Die kind leer dus om homself in byvoorbeeld prentjies te beskryf (Schoeman, 1996a:74). Die kind leer dus om homself maar nie sy aggressiewe gedrag lief te hê nie.

'n Kind het 'n basiese behoefte aan mag. Hy wil graag dinge doen en sê wat 'n verskil kan maak. Om die een of ander rede dink volwassenes dat kinders onderdanig moet wees anders kan hulle nie gedissiplineer word nie. Die kind hunker na homeostase in sy lewe (vergelyk paragraaf 5.5.1). Om hierdie homeostase te handhaaf, het die kind nodig om in beheer van sy lewe en sy omstandighede te wees. Mag beteken dat die kind verantwoordelikheid vir sy eie lewe moet aanvaar, dus ook vir sy aggressie en die gevolge van sy aggressie. (Hierdeur kry die kind beheer oor sy lewe) (Schoeman, 1996:173). Wanneer 'n kind nie beheer het nie, word hy gekenmerk deur vae grense, 'n swak selfbeeld, swak sosiale vaardighede, wantroue, vrese, fobies, ensomeer (Oaklander, 1994:290). Die kind bereik dus nie homeostase in sy lewe nie. Deurdat die

kind beheer het, verkry hy die selfvertroue om 'n nuwe uitdaging te bemeester. Die kind kan dus poog om sy verhouding met byvoorbeeld sy ouers, onderwysers en vriende te verbeter en dus in beheer van sy gevoelens te kom. Die kind kan dus makliker besluite maak, keuses uitoefen en verantwoordelikheid neem vir sy gedrag.

5.10.4 Emosionele uitdrukking

Die kind se emosionele uitdrukking is 'n aanduiding van die aard van die kind se proses (Oaklander, 1988:122). Die terapeut kan struikelblokke ondervind wanneer daar gepoog word om die kind met sy gevoelens in kontak te bring. Dit is vir die kind moeilik om die regte intensiteit van sy gevoelens deur te gee (Schoeman, 1996b:52).

Die terapeut moet tegnieke benut om die kind in kontak met sy gevoelens in die hier-en-nou te bring. Die kind moet bemagtig word om oor sy gevoelens te praat. Weerstand kan veral by die aggressiewe kind na vore kom. Wanneer die terapeut weerstand respekteer, word die kind volgens Oaklander (1994:285) gemotiveer om daardeur te werk en gevolglik die gevoelens te verwerk (vergelyk paragraaf 5.10.3). Weerstand kan beskou word as 'n wyse om die self teen verandering en groei te beskerm en dit is 'n manier waarop daar om hulp en ondersteuning gevra word.

Volgens Oaklander (1988:122) ervaar kinders 'n beperking in die kommunisering van hul gevoelens. Hulle sien dinge as swart en wit. Dit is belangrik dat kinders moet weet watter soort gevoelens daar is, dat elke persoon gevoelens het, dat gevoelens geverbaliseer en gedeel kan word. 'n Kind moet bewus wees van keuses oor hoe om sy gevoelens uit te druk. Vir die doeleindes van die betrokke studie is gevoelsgesiggies aan die kinders gewys om die kind in staat te stel om verskillende gevoelens te identifiseer en te benaam. (vergelyk Schoeman, 1996b:52.)

Volgens Oaklander (1988:122-123) praat sy altyd met kinders oor hoe hul liggame op gevoelens reageer. Soms werk sy van binne na buite. Om in die liggaam in te beweeg, kan 'n mens vertel wat 'n mens voel. Sy praat ook met kinders oor hoe gevoelens ontken

kan word deur dit weg te stoot, weg te steek of te bedek. Die aggressiewe kind gebruik byvoorbeeld sy aggressie as verdedigingsmeganisme om homself te beskerm. Die liggaam stoor hierdie gevoelens en raak nie daarvan ontslae nie. Eers wanneer die gevoelens erken en ervaar word, kan hierdie energie gebruik word om iets positiefs aan te wend.

'n Bewuswordingskontinuum word benut met die doel om kinders van hul liggaam bewus te maak en om van negatiewe onderdrukte gevoelens ontslae te raak (Oaklander, 1988:123). Die kind en die terapeut speel 'n speletjie waar hulle hul innerlike en uiterlike gewaarwordinge deel, byvoorbeeld: "Ek is bewus van jou blou oë... ek is bewus dat my hart pomp". "Wanneer ek kwaad word, klop my hart... en my oë...".

Die kind kan ook sy gevoelens deur verskeie projeksietegnieke weergee. Projektiewe tegnieke en vorme van spel word benut om die projeksie van gevoelens aan te moedig (vergelyk paragraaf 5.7). Die terapeut moet die kind help om al sy projeksies na die hier-en-nou te verwys. Navorser is van mening dat die aggressiewe kind aangemoedig moet word om sy projeksies te besit. Die kind moet dus toestemming kry om te voel soos wat hy voel.

Projeksies kan angstigheid of onvoltooidhede reflekteer. Die kind kan deur middel van projeksies, gevoelens deel wat vir hom moeilik is om in die realiteit weer te gee. Wense, behoeftes, fantasieë, vrae, houdings, ontbrekinge en nuuskierigheid kan deur middel van projeksies na vore tree. Die terapeut het nie die reg om die projeksie te interpreteer nie, maar dit is tog nodig dat die terapeut die kind van die projeksie bewus maak, naamlik deur met die kind daaroor in gesprek te tree, en die verbale en nie-verbale voortdurend met die kind te kontroleer (vergelyk paragraaf 5.7.4). Die terapeut moet die kind tydens terapie aanmoedig en die geleentheid gee om aan sy gevoelens uiting te gee. (vergelyk Schoeman, 1996a:75.) Volgens navorser moet die terapeut die kind se emosies aanvaar sonder om dit te veroordeel. Dit is nie die taak van die terapeut om die kind beter te laat voel of om die gevoel weg te praat nie. Die kind moet gehelp word om sy gevoel te ervaar, besit en realistiese probleemoplossings vir die huidige situasie te maak.

Navorsers is van mening dat die terapeut 'n veilige en ontspanne atmosfeer binne die terapeutiese verhouding moet skep, om sodoende die kind aan te moedig om sy gevoelens te verbaliseer. Dit is nodig dat die aggressiewe kind die terapeut vertrou. Vir die doeleindes van die studie is dit noodsaaklik dat die terapeut die kind oor aggressie moet vertel sodat die kind sy woede kan verstaan. Die doel hiervan is om die aggressiewe kind gemaklik te laat voel oor sy gevoelens, dat hy dus hanteringstrategieë kan aanleer om sy aggressie sosiaal aanvaarbaar te kan maak. Hierdie bewusmaking en groei by die aggressiewe kind dra tot die versterking van die ouer-kind binding by.

5.10.5 Selfvertroeteling

Alhoewel 'n kind ondersteuning en gerusstelling vanaf sy spelterapeut en ouers ontvang, ervaar hy dikwels nog gevoelens van skuld en skaamte. 'n Kind neem homself kwalik vir dit wat met hom gebeur en hy voel skaam oor sy gedrag (al sal hy dit nie erken nie), want hy beleef en kry die boodskap van almal dat sy gedrag negatief is.

Volgens Oaklander (1993:295) is dit belangrik dat die kind nie net van die terapeut of ander persone afhanklik moet wees om hom te ondersteun en te bemoedig ten einde sy probleem te hanteer nie, maar hy moet homself ook as hulp- en ondersteuningsbron sien en benut. Soos reeds genoem moet die terapeut die kind help en bemoedig, ten einde beheer oor homself en sy omstandighede te verkry, en sodoende homself te onderhou. Schoeman (1996:181) konstateer in dié verband: *"In order for the child to maintain this power, he must learn to nurture himself"*.

Navorsers is van mening dat die kind homself moet vergewe vir dit wat hy gedoen het. Die kind moet in kontak met die polariteite in homself, naamlik die positiewe en negatiewe dele gebring word. Indien die kind dit aanvaar en leer om die teenoorgestelde dele te onderhou, ervaar hy integrasie in sy totale wese (Schoeman, 1996:181). Deur selfvertroeteling kan die kind dus leer om sy innerlike krag te behou.

Die aggressiewe kind word nie vertroetel nie, omdat sy ouers en vriende sy gedrag as sosiaal-onaanvaarbaar beskou. Die kind word dus eenkant gestoot. Die kind word dus nie los van sy onaanvaarbare gedrag gesien nie. Dit is die rol van die terapeut om ouers te help om die kind as hulle kind met bepaalde behoeftes te sien en die aggressiewe gedrag as 'n optrede wat nie aanvaarbaar is nie, en nie geduld kan word nie en waarteen ouer en kind as 'n span moet veg.

Hierdie gedrag van die kind is volgens navorsers 'n bydraende oorsaak tot swak ouer-kind binding. Tydens terapie kan die aggressiewe kind dus ondersteuning ervaar. Die kind moet gelei word om 'n veilige plek te ontdek of te skep wat uniek is en net vir die kind bedoel is. Die funksie van die veilige plekkie is self vertroeteling en die herstel van balans. (vergelyk Schoeman, 1996:181 en Oaklander, 1994:295.) Die aggressiewe kind kan dus in kontak met sy gevoelens kom en sy gedrag kan sosiaal-aanvaarbaar vir ander wees. Die ideaal sou wees as ouer en kind saam na 'n veilige plekkie kon gaan en die aggressiewe gedrag buite laat.

5.10.6 Hantering van die innerlike proses

Nadat die kind in kontak met sy sintuie, liggaam en emosies gebring is, asook geleer het hoe om sy gevoelens te hanteer en homself te onderhou, is dit belangrik dat die kind verder sal leer hoe om sy innerlike proses te hanteer.

Volgens Oaklander (1988:189) moet elke kind se ontoepaslike of destruktiewe gedrag geïdentifiseer en gekonfronteer word. Die kind moet beseft dat hy die vermoë, toerusting en beheer het om iets aan sy eie situasie te kan verander. Die kind moet ook begelei word om die realiteit van sy situasie te beseft en te aanvaar, sodat ontwikkeling langs normale weë kan plaasvind. Navorsers is van mening dat daar op die hier-en-nou gefokus moet word.

Dit is belangrik dat die kind verantwoordelikheid vir sy eie situasie en gedrag sal aanvaar. Landreth (1991:195) is van mening dat kinders nie hul eie potensiaal en

innerlike hulpbronne kan ontwikkel en ervaar, indien die geleentheid nie daarvoor bestaan nie. Hy konstateer in dié verband: “...*return responsibility to children, thus helping children to feel in control and to become intrinsically motivated*”.

Die kind moet dus verantwoordelikheid vir sy eie gedrag aanvaar, en aangemoedig en ondersteun word om met nuwe gedrag te eksperimenteer, ten einde positiewe en konstruktiewe gedragspatrone aan te leer, byvoorbeeld hoe om aggressie tuis, en by die skool en tussen maats te hanteer. (vergeelyk Oaklander, 1988:282 en Schoeman, 1996:36.)

Vir die doeleindes van die betrokke studie is die ouer(s) van die aggressiewe kind ook in terapie betrek (vergeelyk paragraaf 3.6.3, 4.10 en hoofstuk 7). Die aggressiewe kind het steunstelsels buite die terapeutiese verband nodig om steeds in kontak met sy gevoelens te bly. Die aggressiewe kind sal dus sy innerlike proses makliker kan hanteer indien hy die nodige ondersteuning van byvoorbeeld sy ouers het. Die binding tussen ouer en kind versterk ook indien die ouer bewus is van die kind se behoeftes en kan saamwerk om nuwe hanteringstrategieë te laat realiseer.

5.10.7 Termineringsprosedure

Die terapeut behoort volgens Landreth (1991:170) die kind vir afsluiting voor te berei. Afsluiting is ‘n belangrike komponent van die speltherapeutiese proses. Volgens Oaklander (1994:155) is terapie in ‘n sekere sin die voorgrond, die figuur in die kind se lewe, en die voltooiing van die gestalt laat die kind na ‘n nuwe plek rondbeweeg. Soos behoeftes bevredig word en nuwe ontdekkings gemaak word, volg ‘n periode van homeostase en tevredenheid. Volgens Perls se lae van neurose, beweeg die kind tydens hierdie fase van terapie in Perls se eksplousiewe laag (vergeelyk paragraaf 5.10.2).

Kinders behoort volgens Oaklander (1988:199) ‘n plato in terapie te bereik. Dit is gewoonlik ‘n goeie tyd om die terapie te termineer. Somtyds is hierdie plato ‘n teken van weerstand wat gerespekteer moet word. Die kind besef dat hy nie nou deur die muur kan breek nie, hy het tyd nodig.

Redes vir terminasie volgens Landreth (1991:328) en Oaklander (1988:199) is:

- Die kind se gedrag het verander, soos gerapporteer deur die skool en die ouers;
- Die kind is minder afhanklik en kan op sy eie funksioneer;
- Die kind kan op homself fokus en sy behoeftes openlik bespreek;
- Die kind is innerlik direkief en buigbaar;
- Die kind raak betrokke by buitemuurse aktiwiteite;
- Die terapie begin in die pad van die kind se lewe te wees.

Verbeterde gedrag as sulks is nie 'n goeie rede vir terminasie nie. Kinders het gewoonlik genoeg werk tydens terapie gedoen sodat hulle op hul eie kan voortgaan. Dit is veral van toepassing waar die ouers by die terapie betrokke is. Die noodsaaklikheid van die betrokkenheid van die aggressiewe kind se ouer(s) in die studie word hier uitgewys. Dit is moontlik volgens Oaklander (1988:201) en West (1992:94) dat terapie te vroeg getermineer kan word. Die kind sal na vorige gedrag terugkeer. Die ouer as steunstelsel speel dus 'n belangrike rol in die handhawing van die kind se aggressie.

Dit is belangrik om die aggressiewe kind op die terminering van die terapie voor te berei. Die terapeut moet die kind se verandering in sy aggressiewe gedrag en die verbetering van die ouer-kind verhouding in ag neem ten einde terminasie te bepaal. Terminasie moet nie as 'n finale afsluiting gesien word nie- die kind moet verseker word dat hy kan terugkom indien dit nodig sou wees. Oaklander (1993:298) maak gebruik van toetskaartjies wat die terapeut en die kind vir mekaar maak. Die skrywer gee ook 'n adres en telefoonnommer aan die kind en vra vir die kind om haar te skakel of vir haar te skryf as die kind wil.

5.11 SAMEVATTING

Hierdie hoofstuk beklemtoon die belangrikheid van spel vir die kind. Spel is die grondslag vir elke kind se ontwikkeling. Om te speel is vir die kind in die middelkinderjare belangrik. Dit is sy manier om dinge te ontdek, uiting te gee aan

gevoelens wat hy andersins moet onderdruk en om “gesond” groot te word. Die kind in die middelkinderjare ontwikkel op geestelike, liggaamlike, kognitiewe en sosiale vlak deur middel van spel. Die kind leer om gevoelens soos, angs, spanning, aggressie en ander emosionele probleme deur middel van spel te hanteer.

Spel het ‘n waardevolle betekenis vir die kind in die middelkinderjare. Die kind leer om te kommunikeer deur middel van spel. Sonder spel kan die kind nie oorleef nie. Dit dien as uitlaatklep vir sy gevoelens. Die kind openbaar sy innerlike wêreld deur middel van spel.

Die doel en waarde van spel in die middelkinderjare is daarop gebaseer dat die kind se spel meer gestruktureerd, logies en reëls-georieëerd is, as spel van die voorskoolse kind. Spel in die middelkinderjare skep dus orde in die kind se lewe. Aangesien die laerskoolkind se maats ‘n groot rol in sy lewe speel, bied spel vir die kind mag. Hy het ‘n behoefte aan beheer en mag. Spel blyk dus noodsaaklik vir die kind te wees, omdat dit ‘n fisieke, emosionele en intellektuele betekenis vir hom het. Spel het dus ook ‘n funksie op elke ontwikkelingssterrein van die kind se lewe.

Spel het ook ‘n funksie in terapie, dit help met eksplorering, evaluering en assessering. Deur middel van speltherapie kan die kind die geleentheid gebied word om op ‘n veilige plek sy gevoelens te ontlaai. Speltherapie bied vir die kind ‘n oefengeleentheid om in homself te glo. Aangesien navorsers die gestalt as benadering vir die betrokke studie benut, word sekere beginsels in speltherapie toegepas om die kind van sy interaksie met homself, ander en die omgewing bewus te maak. Bepaalde beginsels moet gehandhaaf word, byvoorbeeld homeostase, die kind se figuurgrond, kontakgrense en kontakgrensversteurings, bewustheid en polariteit.

Die verskillende vorme van spel, naamlik ontspanningspel, assesseringspel, gedramatiseerde spel, skeppende spel en bibliospel moet tydens die terapie afgewissel word om die terapie interessant, tog terapeuties te laat verloop. Verskillende tegnieke en hulpmiddels wat tydens die betrokke studie aangewend is, is bespreek. Deur middel van

die tegnieke en hulpmiddels leer die aggressiewe kind om sy gevoelens te ervaar, te besit, te aanvaar en te geniet. Die terapeut moet die kind respekteer ten opsigte waarmee hy wil speel en hoe hy op daardie oomblik voel.

Die speelkamer en spesifiek die speelmateriaal vir die aggressiewe kind moet egter so ingerig wees dat dit die behoeftes van die aggressiewe kind aanspreek. Die regte atmosfeer in die speelkamer maak dit vir die kind makliker om te speel en sy wêreld te verken. Die spelterapeut moet oor sekere eienskappe beskik waaronder geduld en onvoorwaardelike liefde vir kinders sterk na vore moet kom. Die terapeut moet met die kind kan speel en die kind werklik op sy vlak kan ontmoet.

Die kind se proses moet tydens terapie waargeneem word ten einde die kind se beleweniswêreld te verstaan. Die fokus is op die hier-en-nou en die ontwikkeling van die “ek-jy” verhouding. Die doel van terapie is dat die kind van homself en sy gevoelens bewus word. Die kind se innerlike krag word dus opgebou, hy leer verantwoordelikheid aan, kan besluite neem en keuses maak, en sodoende word homeostase bereik.

Sekere probleme en struikelblokke kan in terapie voorkom. Dit is belangrik dat die spelterapeut die nodige kennis van spel terapie moet hê ten einde hierdie struikelblokke te voorkom. Vir die doeleindes van die betrokke studie is deeglike kennis van die aggressiewe kind in die middelkinderjare dus noodsaaklik.

Hoofstuk 6 handel oor die empiriese gegewens wat geloods is om die hipoteses wat gemaak is, te toets. Ses kinders tussen die ouderdom van 6-9 jaar is vir die doel van die navorsing betrek.